

UDK: 264: 241.62
Pregledni članak
Pripremljen u kolovozu 2001.

SUBOTA

Kenneth A. Strand

SAŽETAK

Subota

U Starome i u Novome zavjetu tjedni dan odmora i bogoslužja bio je sedmi dan tjedna, nazvan "subota". Ova je riječ primjenjivana i na dane godišnjih blagdana, premda se najčešće rabila za sedmi dan tjedna.

U novozavjetnoj kršćanskoj povijesti riječ "subota" počela se u nekim tradicijama na Zapadu primjenjivati na nedjelju, prvi dan tjedna, pa i dan-danas kod raznih kršćana svetkovatelja nedjelje označava nedjelju. U ovom članku riječ "subota" uvijek se odnosi na sedmi dan u tjednu.

Riječ "subota" izvedena je iz hebrejskog korijena *šb̄t*, čije je primarno značenje "prestati" ili "odustati" od neke aktivnosti. Imenički oblik je *šabbāṭ*, a glagol je *šabat*. Suvremeni hrvatski prijevodi obično prevode imenicu kao "subota" (ponekad "dan odmora"), a glagol kao "počivati" (ponekad "počinuti"). Premda su ovi prijevodi ispravni i odgovarajući, koncept "prestanka" ukazuje na vezu s nečim što je prethodilo, a ne na razlog za umor.

Još jedna imenica koja se u Izlasku i Levitskom zakoniku odnosi na subotu jest *šabbāṭōn*, također izvedena iz *šb̄t*, često je prevedena kao "sveti dan". Šest od jedanaest puta ona se pojavljuje u frazi *šabbāṭ šabbāṭōn* (Izl 31,15; 35,2; Lev 16,31; 23,3.32; 25,4). *Šabbāṭ* i *šabbāṭōn* zajedno ukazuje na intenzivnost.

U Novom zavjetu je riječ za "subotu" grčka imenica *sabbatōn*, ili njezina, po svemu sudeći, množina *sabata*. Međutim, ovaj posljednji oblik možda je jednostavno transliteracija aramejske riječi *šabbāṭā*, naglašenog stanja imenice u jednini. Zbog toga, kad se u Novome zavjetu javlja izraz *sabbata* kontekst nam pomaže odrediti radi li se o jednini ili množini.

Ponekad se *sabbaton* u Novome zavjetu odnosi na cijeli tjedan. Na primjer u Luki 18,12 farizej se hvali kako posti dvaput *tou sabbatou* (u tjednu). U nizu tekstova prvi dan je tjedna označen brojem "jedan" uz riječ *sabbaton* ili *sabbata* (Mt 28,1; Mk 16,2,9; Lk 24,1; Iv 20,1.19; Dj 20,7; 1 Kor 16,2), pri čemu se uporabom ženskog roda broja jasno podrazumijeva imenica "dan".

U Hebrejima 4,9 izraz *sabbatismos* ispravno je preveden kao "subotni počinak". U ovom općem dijelu Poslanice Hebrejima (3,7–4,13), u kojem subota služi kao metafora duhovnog odmora, imenica *katapausis* (počinak) javlja se osam puta, a glagol *katapauō* triput.

Ključne riječi: *Šabat; subota; Dan-Gospodnji; nedjelja; četvrta-zapovijed; adventisti*

SADRŽAJ

- I. Subota u Starome zavjetu
 - A. Petoknjižje
 - 1. Opći pregled
 - 2. Subotnji tekstovi u Petoknjižju
 - B. Povijesne knjige, Psalmi i Proroci
 - 1. Tekstovi iz jedanaestog i desetog stoljeća
 - 2. Tekstovi iz devetog stoljeća
 - 3. Tekstovi iz osmog stoljeća
 - 4. Tekstovi s kraja sedmog i iz šestog stoljeća
 - 5. Tekstovi iz petog stoljeća: Nehemija
- II. Subota u Novome zavjetu
 - A. Evanđelja
 - 1. Subota u neprijepornom okruženju
 - 2. Događaji u subotu koji su doveli do raspre
 - 3. Značenje Isusovih iscjeljivanja subotom
 - B. Djela, poslanice i Otkrivenje
 - 1. Djela
 - 2. Poslanice
 - 3. Otkrivenje
 - C. Sažetak novozavjetnih pokazatelja
- III. Biblijska teologija subote
 - A. Subota i doktrina o Bogu
 - 1. Bog kao Stvoritelj
 - 2. Bog kao Otkupitelj
 - 3. Bog kao tvorac Saveza
 - 4. Bog kao Davatelj dobrih darova i Održavatelj stvorenoga
 - 5. Bog kao vrhovno poštenje
 - 6. Bog kao savršenstvo
 - 7. Kristova božanska narav
 - B. Subota u doktrini o ljudskom rodu
 - 1. Subota i čovjekova "stvorenost"
 - 2. Subota kao "izjednačitelj"
 - 3. Subota i naša vrijednost u Božjim očima
 - 4. Subota i zajedništvo, ljubav i sućut
 - C. Subota i doktrina o spasenju
 - D. Subota i doktrina o Crkvi
 - E. Subota i doktrina o posljednjim događajima
- IV. Važnost subote za kršćane
- V. Subota u povijesti
 - A. Razdoblje između dva zavjeta i rani judaizam
 - 1. Razdoblje između dva zavjeta

2. Rabinska tradicija
 3. Eseni i betuzijanci
 4. Filon i Josip Flavije
 - B. Subota i nedjelja u prvoj Crkvi
 1. Podrijetlo svetkovanja nedjelje
 2. Subota i nedjelja u drugom i trećem stoljeću
 3. Subota i nedjelja od četvrtog do šestog stoljeća
 - C. Subota u Srednjem vijeku i razdoblju reformacije
 1. Srednji vijek
 2. Razdoblje reformacije
 - D. Subota među puritancima i baptistima
 1. Puritansko nedjeljno subotarstvo
 2. Subota u Engleskoj
 3. Subota u Novom svijetu
 - E. Židovi i subota u naše vrijeme
 - F. Subota u povijesti i praksi adventista sedmoga dana
 1. Počeci svetkovanja subote kod adventista
 2. Adventističko svetkovanje subote
- VI. Literatura
- Dodatak: Sedmodnevni tjedan i julijansko-gregorijanski kalendar
- A. "Planetarni tjedan"
 - B. Julijansko-gregorijanski kalendar

I. Subota u Starome zavjetu

A. *Petoknjižje*

1. Opći pregled

U većini slučajeva *šabbāt*, *šabať* i *šabbātôn* odnose se na sedmi dan tjedna, ali u različitim tekstovima u Petoknjižju nalazimo ovu vrstu subotnje terminologije primijenjene na neke godišnje blagdane i na sedmu ("subotnju") godinu. U nekim slučajevima ovi se izrazi u prenesenom smislu rabe za "počivanje" zemlje.

Tri ulomka u Petoknjižju posebno povezuju subotu sa stvaranjem: Postanak 2,1-3; Izlazak 20,11; 31,13-17. Niz drugih ulomaka govori o počivanju sedmog dana u tjednu. U nastavku ove rasprave analiziramo subotnje tekstove redom kojim se pojavljuju u Petoknjižju. (Vidi BP v. 10. 2002 - Stvaranje, I. A. 14.)

2. Subotnji tekstovi u Petoknjižju

a. Postanak 2,1.3. Nakon opisa aktivnosti iz dana u dan prvih šest dana tjedna stvaranja, Postanak 2,1 iznosi sažetu izjavu o tome da je stvaranje dovršeno. U Postanku 2,2.3 čitamo: "I sedmoga dana Bog dovrši svoje djelo koje učini. I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti, jer u taj dan počinu od svega djela svoga koje učini."

Nekoliko elemenata u ovom ulomku zaslužuje posebnu pozornost: 1. Premda se ovdje ne pojavljuje imenica *šabbāt*, u oba se slučaja javlja glagol *šabať* koji kaže da je Bog počinio od svog djela stvaranja. 2. Sedmi dan tjedna posebno je istaknut; spomenut je pet puta, od toga triput kao "sedmi dan", a dvaput kao zamjenica. 3. Tvrdnja ima oblik hijazma, odnosno oblik izvrnutog paralelizma.

A. Bog dovrši svoje djelo (r. 2)

B. I počinu u sedmi dan od svega djela koje učini (r. 2)

C. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti (r. 3)

B1 jer u taj dan počinu od svega djela svoga koje učini

A1 prigodom stvaranja (r. 3; samo u engleskom).

Uvodne izjave u ovom hijazmu (A i B) ukazuju na Božje stvaralačko djelo i Njegovo počivanje sedmog dana. Iste dvije misli prisutne su i na kraju hijazma, obrnutim redom (B1 i A1). U središtu hijazma (C) ostaje spominjanje Božjeg blagoslova i svetkovanje sedmog dana. U hijazmu ovog oblika, A-B-C- B1- A1, središnje mjesto logično označava glavnu misao teksta. Zbog toga je u Postanku 2,2.3 glavna misao: "Blagoslovi Bog sedmi dan i posveti."

Hebrejska riječ uporabljena za Božji blagoslov nad sedmim danom jest *bārak*, ista ona kojom se izriče Božji blagoslov nad životinjama i ljudima (Post 1,22.28). Ovaj božanski blagoslov nije stičan, već traje od vremena prve objave. Osnovno značenje hebrejskog izraza "posveti" (od *qādaš*, "biti svet") jest "odvojiti" ili "staviti na stranu", nešto što pokazuje ispunjenje božanskog cilja i/ili zapovijedi. Stoga tvrdnja da je Bog "posvetio" sedmi dan ne samo što taj dan čini drugačijim od ostalih šest, nego ističe i trajnost posebnog značenja tog dana za ljudska bića stvorena po Bogu. Nešto što je "odvojeno" mora biti više od jednostavne uspomene na prošlost; to mora imati trajno značenje. Ova svetost subote ponovljena je u različitim kasnijim tekstovima u Petoknjžju (npr. Izl 16,23; usp. 31,14.16; 35,2), a temeljni jezik izjave u Postanku 2,2.3 ponovno se pojavljuje u zapovijedi o suboti u Izlasku 20,8-11.

b. Izlazak 5,5. U ovom tekstu nalazimo subotnju terminologiju u faraonovoj izjavi: "Sad kad se svjetina tako umnožila ... vi biste ih od posla odvratili?" Ova posljednja rečenica u izvorniku glasi: "Vi biste učinili da počivaju (*šabat*) od svojih tereta!" Premda ovdje nije spomenut sedmi dan tjedna, sam kontekst pokazuje da je ovaj počinak imao vjersko značenje.

c. Izlazak 16. U ovom poglavlju prvi put u Starome zavjetu uporabljena je hebrejska imenica *šabbāt* (r. 23). U ovom je ulomku ova imenica uporabljena čak četiri puta (rr. 23.25.26.29). Ovaj događaj opisuje davanje mane sinovima Izraelovim u pustinji Sin dva tjedna prije njihova dolaska na goru Sinaj. Prema Izlasku 16,5, Izraelci su šestog dana trebali sakupljati i nakupiti "dvaput onoliko koliko su skupljali za svaki dan". Dalje u poglavlju rečeno im je da sedmog dana mane neće biti (rr. 15.16), i dok će se mana koja bi se sakupila u ostale dane preko noći pokvariti, ova sakupljena šestog dana neće se pokvariti (rr. 19-24). Sedmog dana neki su izišli sakupljati manu, ali je nisu našli (r. 27). Božji odgovor je glasio: "Dokle ćete odbijati da se pokorite mojim zapovijedima i mojim zakonima? Pogledajte! Zato što vam je Jahve dao subotu, daje vam hrane šestoga dana za dva dana. Neka svatko stoji gdje jest; neka nitko u sedmi dan ne izlazi iz svoga stana." (rr. 28.29) Uporabljene riječi jasno pokazuju da Izraelcima subota nije bila nepoznata.

d. Izlazak 20,8-11. Izlazak 20 sadrži Deset zapovijedi koje je Bog dao Mojsiju na gori Sinaju. U ovom Zakonu četvrta zapovijed određuje da treba raditi šest dana, a sedmi dan svetkovati kao dan odmora. Osnova za ovu naredbu jest što je i Bog “šest dana stvarao nebo, zemlju i mora i sve što je u njima, a sedmoga je dana počينو. Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotni.” (r. 11)

Ovdje uporabljene riječi sažetak su sadržaja iz Postanka 2,2.3 i ne ostavljaju sumnje da Izlazak 20,11 ukazuje na subotu stvaranja. Također je značajno što se subota javlja u okviru Deset zapovijedi, koje su opet bile središte Božjeg saveza. Da je ovaj Zakon u obliku Deset zapovijedi bio poseban, a ostali zakoni iz Petoknjžja dodatak ili komentar, jasno je iz izjave u Ponovljenom zakonu 5,22 da Bog ovim zapovijedima “ništa nije dodavao”, odnosno da je Dekalog posebna, izdvojena cjelina.

Osim toga, zavjetna osnova koja je istaknuta u Izlasku 20 o vršenju Deset zapovijedi, uključujući subotnju zapovijed, spasiteljska je povijest, ili bolje rečeno, božansko otkupljenje. Sinovi Izraelovi ušli su u zavjetni odnos s Jahvom (vidi Izl 19). Zatim Bog u preambuli i povijesnom prologu Dekaloga ističe primarni element u otkupljenju koje su Izraelci doživjeli: “Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva.” (Izl 20,2) Izraelci su bili oslobođeni od ropstva i ova ranija Jahvina dobrota tvorila je temelj za Savez u kojem su Izraelci zauzvrat trebali biti poslušni Božjim zapovijedima.

S vremenom su subota i ideja o Božjem savezu zapravo postali sinonimi (usp. Izl 31,16). Više nego bilo koji od ostalih devet propisa Dekaloga, subota je osigurala vidljivu razliku koja je Božji narod odvajala od svih koji nisu služili Jahvi. Tako je ona na vrlo stvaran način utjelovila pravo značenje zavjetnog odnosa s Bogom jer se po njoj Izrael prepoznavao kao narod koji živi u zajednici sa svojim Stvoriteljem i Otkupiteljem.

Štoviše, subotnja zapovijed je jedina u Dekalogu koja ima tri određene oznake pečata: ime, službu i područje vlasti pojedinca ili entiteta čiju vlast pečat predstavlja. Zato se subota može smatrati pečatom Dekaloga. (Vidi i raspravu o suboti kao “znaku” u vezi s Izlaskom 31,13-17 i Ezekielom 20,12.20.) Subotnja je zapovijed posebna ne samo zbog toga što sadrži tri bitna čimbenika pečata, već i što se služi jedinstvenim uvodom, riječima “sjeti se”. Ove riječi mogu ukazivati na više koncepata: sjeti se subote kao već stoljećima poštovane institucije; sjeti se jer postoji opasnost od zaboravljanja; i sjeti se gledajući unaprijed, zato što je subota toliko središnja za doživljavanje Saveza. Koje god nijanse ovaj izraz imao u kontekstu izvorne izjave na Sinaju, jedno je jasno: riječi “sjeti se” imaju ulogu naglašavanja u uvodu i pozivaju na obraćanje posebne pozornosti na subotnju zapovijed.

e. Izlazak 23,12. Nakon spominjanja “subotnje godine” u Izlasku 23,10.11, za sedmi dan tjedna objavljena je sljedeća uputa: “Šest dana obavljaj svoj posao, ali sedmoga dana od posala odustani, da ti otpočine vo i magarac i da odahne sin tvoje sluškinje i pridošlica.” (r. 12) Za “počinak” koji je Izraelcima zapovjeden u Savezu s Bogom, uporabljen je glagol šābaʿ, dok je za tovarne životinje vrsta odmora jednostavno uporabljen nāaʿ, a za “sina tvoje sluškinje” i za “pridošlicu” nifalni imperfekt nāfaš, “osvježiti”. Ova hebrejska riječ ne mora ukazivati na oporavak od umora, premda i to može biti uključeno; ona ukazuje na poboljšanje kvalitete života ili na zadovoljstvo odmora od dobro obavljenog rada. Prema tome, subota treba biti značajno duhovno iskustvo i za izraelske slugu i pridošlice.

f. Izlazak 31,13-17. U ovom ulomku nalazimo izjavu sličnu izjavama u Postanku 2,2.3 i Izlasku 10,11, ali s više dodatnih elemenata. 1. Svetkovanje Božje subote znak je ne samo stvaranja (r. 17), već i posvećivanja Njegovog naroda (r. 13). 2. Zavjetni odnos, ranije istaknut u kontekstu Dekaloga (pogl. 19 i 20), sada je izrijekom primijenjen na subotu i nazvan "vječni savez" (r. 16). 3. Za oskrvrnuće subote predviđena je smrtna kazna (rr. 14.15). 4. Po prvi je put uporabljena naglašena kombinacija šabat šabbātōn, "dan posvemašnjeg odmora" (r. 15). 5. Pozivajući se na stvaranje subote, izjava ne spominje samo Božji počinak kao u Postanku 2,2.3 i Izlasku 20,11., već dodaje da je Bog "odahnuo" (r. 17), očito ne u smislu oporavljanja od umora, već ugodnog opuštanja nakon završetka svojeg savršenog djela stvaranja.

Zamijetimo uporabu riječi "znak" u retku 13. Znak je nešto što nadilazi sebe u otkrivanju dublje stvarnosti. S obzirom na subotu, ta je stvarnost bila dvostruka: subota znači trajnu potvrdu Božjeg posvećenja Njegovog naroda (r. 13) i služi kao stalni podsjetnik Božjeg stvaralaštva (r. 17). U oba slučaja svetkovanje subote je ono što znaku daje djelotvornost (rr. 13.16).

g. Izlazak 34,21. Ovaj tekst glasi: "Šest dana radi, a sedmoga od poslova odustani, sve ako je u doba oranja ili u vrijeme žetve." Ovdje ne nalazimo imenicu "subota", ali je izričito naglašen sedmi dan, a glagol za "počinak" je šabat. To što se u ratarskom društvu vjerno trebala svetkovati subota u vrijeme najvažnijih sezonskih poslova, "u doba oranja" i "u vrijeme žetve", naglašava veliku svetost kojom je Bog obilježio ovaj dan.

h. Izlazak 35,2.3. U ovom je tekstu izraz šabat šabbātōn uporabljen u zapovijedi koja nalaže da se sedmi dan svetkuje kao "dan potpunog počinka u čast Jahvi". Još jednom je određena smrtna kazna za prekršaj, uz dodatnu primjedbu: "U subotni dan ni vatre ne ložite po svojim stanovima." Ovdje se očito govori o nepotrebnom subotnjem poslu za Izraelce.

i. Levitski zakonik. Premda se u ovoj knjizi izrazi šabat i šabbātōn spominju češće nego u drugim knjigama Petoknjžja, razmjerno se rijetko odnose posebno na tjednu subotu. Tekstovi u kojima je to slučaj jesu 19,3.30; 23,3.38; 24,8 i 26,2.

U 19,3.30 i 26,2 nalazimo jednostavnu zapovijed: "Držite moje subote!" U prvom slučaju ova se zapovijed javlja nakon naloga o poštovanju roditelja, a u posljednja dva slučaja prethodi rečenici: "Štujte moje Svetište! Ja sam Jahve." U Levitskom zakoniku 23,3 ukratko stoji: "Šest dana neka se posao obavlja, a sedmi je dan subota – dan potpunog odmora [šabat šabbātōn], dan svetog zbora, kad se ne smije raditi nikakva posla. Gdje god boravite, subota [šabbāt] je Jahvina." Ovo pokazuje da subota nije trebala biti samo "potpunni odmor", već i "sveti zbor". Preostali dio Levitskog zakonika 23 posvećen je u prvom redu godišnjim blagdanima, koji su objavljeni "povrh Jahvinih subota" (r. 38). Levitski zakonik 24,5-8 određuje da Aron svakog tjedna u subotu treba zamijeniti kruhove u Svetišću.

U Levitskom zakoniku 16,31 godišnji Dan pomirenja označen je kao šabat šabbātōn. Ovaj dan i različiti drugi godišnji blagdani u 23. poglavlju označeni su kao "subote" ili "dani potpunog počinka". Za četiri od njih uporabljena je subotnja terminologija šabbātōn ili šabat šabbātōn: prvi dan sedmog mjeseca (glasanje truba), deseti dan sedmog mjeseca (Dan pomirenja) i prvi i osmi dan Blagdana sjenicā (23,14.15.27-32.34.36). Prvi i sedmi dan Blagdana beskvasnih kruhova i Dan pedesetnice vjerojatno su isto smatrani subotama, premda je esenska i betuzijanska tradicija kasnijeg judaizma protumačila tekst o "suboti" u redcima 11.15.16 kao tjedne subote sedmog dana. Tijekom svih ovih godišnjih blagdana, osim za Dan pomirenja, nikakvog se "težačkog po-

sla" nije smjelo obavljati, no za ovaj dan vrijedila je još stroža zabrana: "Nemojte raditi nikakvog posla." (r. 28)

U Levitskom zakoniku 25,2-6 ponovno je rabljen subotnji rječnik, ali se ovdje odnosi na "subotnju godinu". U Levitskom zakoniku 26 nekoliko tekstova o "subotama" (r. 34 [dvaput].35.43) je metaforično, jer označavaju buduće vrijeme kad će zavjetni narod Izrael, ako bude neposlušan, biti odveden u ropstvo pa će zemlja namiriti svoje "subote". Osim imenice u množini, uporabljen je i glagol *šabat* koji pokazuje da će zemlja imati "počinak" (rr. 34.35).

j. Knjiga Brojeva. Brojevi govore o tjednoj suboti u dva ulomka. U 15,32-36 nalazimo izvještaj o čovjeku koji je u subotu sakupljao drva i bio kažnjen smrću za očito grub prekršaj subotnjih propisa. U 28,9.10 nalazimo propis da se subotom na žrtvu paljenicu trebalo prinijeti dva jednogodišnja janjeta, uz redovnu žrtvu paljenicu.

k. Ponovljeni zakon 5,12-15. Posljednji tekst koji u Petoknjižju spominje subotu nalazimo u Ponovljenom zakonu 5,12-15. Ovdje Mojsije ponavlja subotnju zapovijed na vrlo sličan način kao u Izlasku 20,8-11, osim jedne važne činjenice: umjesto da o suboti govori u okviru stvaranja, razlog za svetkovanje subote je Božje izbavljenje Izraelaca iz egipatskog ropstva. "Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izbavio Jahve, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. Zato ti je zapovjedio Jahve, Bog tvoj, da držiš dan subotni." (r. 15)

Neki komentatori uzimaju ovu tvrdnju kao dokaz da je subota bila razmjerno nova institucija koju je Izrael prihvatio nakon izlaska iz Egipta, a da uopće nije bila povezana sa subotom stvaranja. Takav je zaključak neopravdan iz više razloga: 1. Leksik uporabljen u retku 15 pokazuje da je ovaj redak Mojsijevo izlaganje Dekaloga. 2. Ponovljeni zakon je sam po sebi nabranje onoga što je Izrael doživio u pustinji, i sasvim je logično da se u tom kontekstu spominje izbavljenje iz egipatskog ropstva. 3. Spominjanje činjenice da je Izrael izbavljen iz egipatskog ropstva ni u kom slučaju ne niječe činjenicu da je Izrael bio i te kako svjestan subote kao uspomene na stvaranje, što je vidljivo iz Izlaska 20,11 i 31,17. 4. Motiv izbavljenja iz Egipta u vezi s Dekalogom u Ponovljenom zakonu 5 nije nov, jer se već pojavio u vezi s davanjem Dekaloga u Izlasku 20 (vidi I. A. 2. d).

Jahvino izbavljanje Izraela iz egipatskog ropstva bio je otkupiteljski čin, dokaz Njegove ranije dobrote i osnova za sklapanje Saveza sa svojim narodom. Preambula i povijesni prolog u Izlasku 20,1.2 ponovljen je u Ponovljenom zakonu 5,6: "Ja sam Jahve, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva." U sličnim onovremenim drevnim političkim savezima, odnos vrhovnog vladara prema vazalnom vladaru (i/ili pretku) bio je osnova za pokornost vazala vrhovnom vladaru. Tako je i Jahvina ranija dobrota prema Izraelcima bila osnova za njihovo prihvaćanje Boga, kako je to izraženo u Deset zapovijedi. Stoga nas ne treba iznenaditi što je Mojsije kao osnovu za zapovijed o svetkovanju subote uzeo činjenicu da je Jahve izveo Izraelce iz Egipta "rukou jakom i ispruženom mišicom" (Pnz 5,15). Posebno naglašavanje ovog izbavljenja dolazi kao normalan tijek Mojsijevih misli, jer nakon što je ponovio dio subotnje zapovijedi da se došljacima i slugama dopusti počinak (r. 14), on odmah nadovezuje: "Sjeti se da si i ti bio rob u zemlji egipatskoj." (r. 15)

Ovim ponavljanjem Dekaloga Mojsije objavljuje njegovu narav kao zasebne i savršene cjeline. U Ponovljenom zakonu 5,22 Mojsije tvrdi kako Bog, nakon što je izgovorio Deset zapovijedi, "ništa nije dodavao". Osim toga, položaj Dekaloga kao jedinstvenog apodiktičkog zakona (proširene izjave načela univerzalnog karaktera) i u Petoknjižju je prikazan kao jedinstven, posebno ako ga

uspoređujemo s mnoštvom uputa koje tumače Zakon u Petoknjižju. Bog je odlučio subotu učiniti integralnim dijelom "moralnog Zakona"; time je naglasio i sačuvao njegovo moralno značenje. Svaki čovjek koji je odvajao od ostalih devet zapovijedi ili tvrdi da je "obredna", drsko se protivi onome što je objavio sam Bog.

B. Povijesne knjige, Psalmi i Proroci

U starozavjetnoj povijesti Izraela, osim Petoknjižja, subota se spominje razmjerno manje nego u Mojsijevim knjigama. Međutim, dokazi da je Izrael i dalje svetkovao sedmi dan tjedna jasni su i suvremeni stručnjaci za Stari zavjet ih ne niječu. U nastavku iznosimo u osnovi kronološki slijed ovih biblijskih podataka.

1. Tekstovi iz jedanaestog i desetog stoljeća

Najstarije tekstove o svetkovanju subote nakon Petoknjižja nalazimo u 1. i 2. knjizi Ljetopisa. Prorok Samuel i David postavili su razne ljude "u službu zbog njihove vjernosti" (1 Ljet 9,22). Među njima je bilo nekih Kehatovaca koji su bili "odgovorni za kruhove što se postavljaju svake subote" (r. 32). I kad je ostario "i nauživši se dana", David je okupio "sve izraelske knezove, svećenike i levite" (23,1.2) i podijelio im razne dužnosti u hramu (23,1-28,21). S tim u vezi spomenute su žrtve paljenice Gospodinu "subotom, za mladačaka i na blagdane" (r. 31). Iste je dane spomenuo i Salomon u svojem pismu tirskomu kralju Hiramu, u kojem je tražio pomoć u gradnji hrama (2 Ljet 2,3). Nakon što je hram sagrađen i posvećen, Salomon je prinio žrtvu koja je bila zapovjedena u te iste dane (8,13). To su dokazi o kontinuitetu liturgije sukladno propisima u Petoknjižju, koji su razlikovali ove tri kategorije "svetog zbora" od običnih dana.

2. Tekstovi iz devetog stoljeća

U 2. knjizi o kraljevima nalazimo dva teksta o suboti iz devetog stoljeća. Prvi (2 Kr 4,18-37) izvještava kako je, nakon iznenadne smrti sina šunamske obitelji, majka od muža zatražila da joj da jednog momka i magaricu kako bi mogla otići proroku Elizeju. Ne znajući da im je sin mrtav, otac pita: "Zašto da danas pođeš k njemu? Nije ni mladačak, niti je subota." (r. 23) Ovo spominjanje obveze prema suboti dokaz je u prilog religioznoj naravi tog dana. Bilo je očito da su ovaj dan smatrali posebno prikladnim za posjet Božjim prorocima.

Drugi tekst, u 2. knjizi o kraljevima 11,4-20 (usp. 2 Ljet 23,1-11), izvještava o državnom udaru što ga je izveo Jojada, veliki svećenik, kad je zbacio Ataliju i na prijestolje postavio sedmogodišnjeg Joaša. Bilo je to u subotu, u vrijeme izmjene hramske straže. To je bilo najpogodnije vrijeme jer je imao na raspolaganju dvostruki broj stražara koji su mu bili potrebni za državni udar. Štoviše, sam državni udar imao je duhovne dimenzije budući da je značio odbacivanje Baala kojega je promicala Atalija, kći Ahaba i Izebele, pa je prema vjerskom obredu posvećenja novi kralj po običaju stajao kod stupa pri ulazu u hram (r. 14; ispravno u DK).

3. Tekstovi iz osmog stoljeća

a. Povijesna literatura. Najstariji tekst o suboti iz osmog stoljeća u starozavjetnoj povijesnoj literaturi zabilježen je u 2. knjizi o kraljevima 16,18 o tome kako je kralj Ahaz "uklonio iz Jahvina Doma Subotni hodnik koji bijahu sagrađili". Ovo je kao čin oskrvrnjenja hrama (usp. r. 17) učinio "pred asirskim ... kraljem" (r. 18) i prema tome bilo je dio Ahazova otpada pod asirskim utjeca-

jem. U 2. knjizi Ljetopisa 31,3 u vezi s Ezekijinom velikom reformom, kralj je odredio doprinos od svoga imanja “za paljenice što se prinose subotom, za mladača i na blagane”.

b. Ukori proroka Amosa, Hošee i Izaije. Tri najstarija proročka spisa – Amosa, Hošee i Izaije – očekivano spominju subotu. Koreći one koji u sjevernom kraljevstvu čine zlo, Amos ih citira kako pitaju kad će završiti subota “da tržimo pšenicu, smanjujući efu, povećavajući šekel, da varamo krivim mjerama” (Am 8,5). Optužujući Izrael, i Hošea citira Gospodina koji kaže: “Učinit ću kraj svim njenim veseljima, svetkovinama, mladacima, subotama, i svim blagdanima njezinim.” (Hoš 2,13; r. 11 u prijevodima Ša i DK) U sveobuhvatnom jadikovanju zbog Judine formalističke religije, Izaija na sličan način objavljuje: “Prestanite mi nositi ništavne prinose, kâd mi omrznu. Mladača, subote i sazive – ne podnosim zborovanja i opačine.” (Iz 1,13)

Tako Amos, Hošea i Izaija dokazuju da je svetkovanje subote smatrano normativom za Božji narod u Izraelu i Judi. Narod je, međutim, u objema kraljevstvima ravnodušno vršio religiozne obveze, među ostalima i čisto formalističko svetkovanje subote.

c. Pozitivni tekstovi u Izaiji. Izaija pruža nekoliko predivnih rasprava o pravom svetkovanju subote. Prva od njih, u Izaiji 56,2-8, ima oblik proširenog blaženstva. U njoj se izriče blagoslov nad onim “koji poštuje subotu da je ne oskvrni i koji ruke svoje čuva od svakoga zla djela” (r. 2). Zatim se sućutno obraća tuđincima i eunusima (rr. 3-7). Eunusima koji svetkuju Božje subote i drže Njegov Savez podići će “spomenik i ime, bolje nego sinovima i kćerima” (r. 5), a tuđince koji pristanu “uz Jahvu” i svetkuju subotu, razveselit će u Božjem Domu molitve (rr. 6,7). U Izaiji 58,13.14 subota je spomenuta u ulomku koji kazuje što se podrazumijeva pod pravim postom. Izjava koja se odnosi posebno na subotu glasi:

“Zadržiš li nogu da ne pogaziš subotu, i u sveti dan ne obavljaš poslove, nazoveš li subotu milinom a časnim dan Jahvi posvećen; častiš li ga odustajući od puta, bavljenja poslom i pregovaranja – tad ćeš u Jahvi svoju milinu naći, i ja ću te provesti po zemaljskim visovima, dat ću ti da uživaš u baštini oca tvog Jakova, jer Jahvina su usta govorila.”

Ovdje je subota prikazana kao dan koji Božji narod treba svetkovati. Trebaju se ustezati da tog dana ne čine ono što je za njihovo zadovoljstvo. A Bog zauzvrat obećava da će ih obasuti bogatim duhovnim i zemaljskim blagoslovima. Izrazi “moj sveti dan” i “sveti dan Gospodnji” (u ostalim prijevodima, osim u KS) paralele su izrazu “subote moje” u Izaiji 56,4 (nije samo u KS).

Izaijin posljednji tekst o suboti nalazimo u 66,22.23. Ovdje je izneseno obećanje za budućnost: “Jer kao što će nova nebesa i zemlja nova, koju ću stvoriti, trajati preda mnom – riječ je Jahvina – tako će vam ime i potomstvo trajati. Od mladača do mladača, od subote do subote, dolazit će svi ljudi da se poklone pred licem mojim – govori Jahve.”

4. Tekstovi s kraja sedmog i iz šestog stoljeća

a. Jeremija. Prorok Jermija, koji je u proročkoj službi djelovao oko četiri desetljeća (oko 626. do 586. pr. Kr.), podsjetio je Judine kraljeve i narod da subotom ne unose tereta u Jeruzalem niti nose bremena iz kuće i da nikakva posla ne rade tog dana, kako je Bog zapovjedio njihovim precima (Jr 17,21.22). Za poslušnost je obećao slavu i dug život Jeruzalemu, a za neposlušnost zaprijetio neugasivim ognjem koji će progutati dvore jeruzalemske (rr. 24-27).

Jeruzalem je zbilja bio razoren. U tri vojna pohoda Nabukodonozor je pokorio Judu, raselio njegovo stanovništvo i razorio hram. O takvom događaju govori još jedan jasan Jeremijin tekst o suboti: "Baci Jahve u zaborav svetkovine i subote na Sionu; u gnjevu svom prezre kralja i svećenika." (Tuž 2,6)

b. Ezekiel. Prognan u Babilon, Ezekiel višeput ukazuje na kršenje subote u ulomcima u kojima spominje i druge oblike otpada. U Ezekielu 20,12-24 prorok snažnim riječima ukazuje na svrhu i posljedice pravog svetkovanja subote: "I dadoh im svoje uredbe i objavih svoje zakone, koje svatko mora vršiti da bi živio; dadoh im i svoje subote, kao znak između sebe i njih, neka znaju da sam ja Jahve koji ih posvećujem" (rr. 12.13), i: "Svetkujte moje subote, neka one budu znak između mene i vas, kako bi se znalo da sam ja Jahve, Bog vaš" (r. 20). Ove dvije izjave nalazimo u okviru teksta u kojem ponavlja doživljaje Izraela u pustinji u vrijeme izlaska iz Egipta; tako oni tvore očitu vezu s Izlaskom 31,3-17, gdje se o suboti govori kao "znaku" Božjeg posvećenja Njegovog naroda i Njegovog stvaralaštva. One također ističu subotu kao sveti dan u Petoknjžju (Izl 20,8-11; Lev 23,3) i spominju Izrael kao sveti narod (Izl 19,6; Lev 19,2).

Osim što je potvrdio značenje subote kao "znaka" (Izl 31,13-17; vidi I. A. 2. f), Ezekiel dodaje još nešto: *spoznaju* da Gospodin posvećuje svoj narod (20,12) i da mu je Jahve Bog (r. 20). Spoznaja o tome svakako podrazumijeva i intelektualnu svijest, ali u tom se izrazu krije i mnogo bogatije značenje: on obuhvaća i potvrđuje prisnu *osobnu zajednicu*. Za stare Hebreje "znati" ili "poznati" u prvom redu je označavalo odnos. Zato Ezekiel 20,12.20 ističe – zapravo uči i zapovijeda – duboki, iskreni i trajni duhovni susret Boga i Njegovog naroda koji ih povezuje u najprisniju moguću zajednicu.

Nekoliko drugih tekstova o suboti nalazimo u dijelu o Ezekielovom "idealnom hramu" u poglavljima 40-48. Ovdje "svećenici leviti, potomci Sadokovi" (Ez 44,15) "neka svetkuju moje [Božje] subote" (r. 24). Knez je "dužan davati žrtve paljenice, prinosnice i ljevanice za svetkovine i za mladake, za subote i blagdan" (45,17). Na kraju subotom i na mladake "vrata koja gledaju na istok" – inače "zatvorena šest radnih dana" – trebaju biti otvorena za bogoslužje i odgovarajuće liturgijske aktivnosti (46,1-3).

5. Tekstovi iz petog stoljeća: Nehemija

Nehemija, židovski vođa nakon povratka iz Babilona, triput spominje subotu. Prvi put to čini u pokajničkoj molitvi u kojoj potvrđuje da je Bog dao Izraelcima "pravedne naredbe, čvrste zakone, zapovijedi izvršne i uredbe", i da im je "objavio svoju svetu subotu" kao i "naredbe i Zakon" Mojsijev (Neh 9,13.14). Ovaj zapis je dokaz da su se još u petom stoljeću razlikovale zapovijedi što ih je Bog izravno dao i uredbe koje je Bog dao preko Mojsija. Ova se razlika u kasnijem judaizmu izgubila.

Dva druga teksta povezana su s reformom subote. Narod je obećao da subotom i drugim blagdanima neće trgovati s "narodima zemlje" (10,31-33). Kad je Nehemija poslije vidio da se ratarski proizvodi pripremaju i njima subotom trguje (13,15.16), naredio je da se gradska vrata u Jeruzalemu, "kad se mrak spusti ... zatvore" i "ne otvaraju do iza subote" (r. 19).

II. Subota u Novome zavjetu

A. *Evandjelja*

Novi zavjet pruža važne informacije o teologiji i svetkovanju subote. Posebice Isusov nauk i život otkrivaju načela koja trebaju slijediti Njegovi sljedbenici u pitanjima vezanim uz subotu. U ovom dijelu razmatramo važnije slučajeve, kad je Isus primjerom, riječju i čudima liječenja naučavao srž pravog svetkovanja subote. Pri ocjenjivanju Isusovih sukoba sa Židovima o pitanju subote, u kojima je čak bio optuživan za njezino kršenje, moramo biti svjesni da se radilo o važanju "usmenog zakona". Do rasprava o suboti nije došlo u vezi s onim što je zabranjivao Stari zavjet, već u vezi s tradicijama koje su nastale tijekom razdoblja između dva zavjeta (vidi V. A. 2).

Temeljno načelo koje je Isus objavio bilo je da nije došao ukinuti Zakon i Proroke, već ispuniti (Mt 5,17.18). Ovo je načelo prikazano Njegovim odnosom prema suboti i drugim propisima Dekaloga, kao što je poštovanje roditelja i izbjegavanje ubojstva (rr. 21.22; 15,3-6). On je svojim stavom uzvisivao božanski Zakon, ali je zbog toga dolazio u sukob sa židovskim dodacima i tumačenjima tog Zakona. Njegove subotnje aktivnosti i poučavanje, prikazani u četirima evanđeljima, otkrivaju povratak izvornoj svrsi subote uvođenjem njezinog cjelovitog, dubokog duhovnog značenja.

Neki tekstovi, koji u četirima evanđeljima spominju subotu, ne izvještavaju o Kristovoj raspravi s književnicima i farizejima, dok drugi pokazuju da se radilo o polemici tijekom događaja ili nakon njega.

1. Subota u neprijepornom okruženju

a. Isus odlazi u sinagogu. Isus je subotom odlazio u sinagogu (Mk 1,21; 6,2; Lk 4,16.31; 13,10). Prema Luki 4,16, subotom je imao "običaj" ići u sinagogu. Time je pokazao pozitivno stajalište prema suboti kao vremenu "svetog zбора" (Lev 23,3).

b. Savjet u vezi sa subotom u Mateju 24,20. Jedna Isusova tvrdnja u Njegovoj eshatološkoj raspravi zapisanoj u Mateju 24 pokazuje isti pozitivan stav prema suboti. Proričuci vrijeme kad će rimska vojska osvojiti Jeruzalem, Isus je savjetovao svojim učenicima: "Molite da vaš bijeg ne bude zimi ili u subotu." (r. 20) Teškoće koje donosi zima razumljive su, ali zašto je spomenuo subotu? Neki kažu da bi bijeg u subotu bilo teško izvesti zbog miješanja Židova; međutim, ako su Židovi bili zaokupljeni borbom, subota bi bila prikladno vrijeme za napuštanje grada. Nije uvjerljiva ni misao da bi prepreku predstavljao "subotnji dan hoda", jer način svetkovanja subote prikazan u evanđeljima podrazumijeva da su kršćani izbacili ovaj izvanbiblijski dodatak (osim toga, rabinska literatura dopuštala je bijeg da bi se spasio život). Ovaj tekst jednostavno pokazuje da su se učenici trebali moliti da ne moraju bježati u subotu ne bi li tako izbjegli situaciju u kojoj bi im bilo onemogućeno normalno svetkovanje subote, što bi umanjilo osjećaj njezine svetosti.

c. Svetkovanje subote dok je Isus boravio u grobu. Luka 23,54-56 pokazuje primjer svetkovanja subote u dan koji je Isus proveo u grobu. Žene su vidjele gdje je bilo položeno Njegovo tijelo, zatim "pripremiše miomiris i pomast", a u "subotu se nisu micale prema propisu (Zakona)". Čekale su da rano "u prvi dan sedmice" odu do groba i pomažu tijelo, ali su ga našle praznog (Lk 24,1-3). "Propis" koji su poštovale bio je očito subotnja zapovijed u Dekalogu. Svetkujući subotu u vrijeme Isusove smrti, pokazale su da su slijedile Njegov primjer svetkovanja subote. Ovo također

potkopava teoriju prema kojoj je Isus imao negativno stajalište prema suboti koje je, navodno, pružilo temelj kasnijem odbacivanju subote.

d. Najranija zapisana ozdravljenja. Najraniji zapisani primjeri Isusovog liječenja subotom nisu izazvali nikakvu raspravu. Marko i Luka opisuju izlječenje opsjednutoga koji je prekinuo subotnje bogoslužje u sinagogi u Kafarnaumu (Mk 1,21-28; Lk 4,31-37). Poslije, očito iste subote, Isus je izliječio Petrovu punicu od jake groznice (Mt 8,14.15; Mk 1,29-31; Lk 4,38.39). Nakon zalaska sunca uslijedilo je više drugih izlječenja (Mt 8,16; Mk 1,32-34; Lk 4,40).

2. Događaji u subotu koji su doveli do raspre

a. Trganje klasja subotom. Prvi sukob oko subote što su ga zapisala tri pisca sinoptičkih evanđelja nastao je oko pitanja smiju li Isusovi učenici trgati klasje subotom (Mt 12,1-8; Mk 2,23-28; Lk 6,1-5). Učenici su "trgali klasje te ga trli rukama i jeli" (Lk 6,1). Premda je Stari zavjet dopuštao onima koji prolaze kroz njivu da se posluže pšenicom i utaže glad, farizeji su prigovorili Isusu.

Prema usmenom zakonu (kasnije zapisanom u Mišni i Talmudima), Isusove su učenike okrivili za dvije glavne vrste rada koji je subotom bio zabranjen: žetvu i vršidbu (vidi V. A. 2). Isus ih je branio obrativši pozornost na slučaj kad je David jeo postavljene kruhove jer je bio gladan, a spomenuo je i činjenicu da su svećenici u Hramu vršili dodatni rad subotom, a nisu za to bili krivi (Mt 12,3-5). Tako ni Njegovi učenici nisu bili krivi. Zatim je dodao: "A ja vam kažem da je ovdje nešto veće od hrama!" (r. 6) i objavio da je subota načinjena radi čovjeka, a ne obrnuto (Mk 2,27). Sva tri sinoptička pisca zaključuju snažnom Isusovom tvrdnjom da je "Sin Čovječji uistinu gospodar subote" (Mt 12,8; Mk 2,28; Lk 6,5; vidi: BP v. 10. 2002 - Stvaranje II. C).

b. Liječenje subotom kod sinoptičkih pisaca. U Mateju 12,9-13; Marku 3,1-5 i Luki 6,6-10 nalazimo izvještaj o liječenju čovjeka s uzetom rukom. Propisi, poslije kodificirani u Mišni, dopuštali su subotom liječiti bolesnu ili povrijeđenu osobu, ali samo kad je situacija bila opasna po život. Ovo je bio kroničan slučaj pa se ovaj propis očito nije odnosio na njega. Zato su književnici i farizeji, "u nakani da ga okrive", upitali Isusa: "Je li dopušteno u subotu liječiti?" (Mt 12,10; Lk 6,7) Isus im je odgovorio pitanjem: "Ima li tko među vama da svoju jedinu ovcu, kad bi u subotu upala u jamu, ne bi prihvatio i izvadio?" (Mt 12,11) Neki su rabinski propisi to dopuštali, no osnovno je pitanje bilo bi li za ljudsko biće trebalo učiniti nešto manje (r. 12). Zatim je farizejima postavio mnogo ozbiljnije pitanje: "Što je dopušteno u subotu: činiti dobro ili zlo? spasiti život ili ga upropastiti?" (Mk 3,4) Oni su smatrali da je ne učiniti dobro isto što i učiniti zlo. Prema tome, da nije izliječio čovjeka s usahlom rukom, bilo bi suprotno njihovim osnovnim načelima. Isus "ih srdito sve naokolo pogleda, ožalošćen zbog tvrdoće njihova srca" (r. 5).

Dva druga ozdravljenja koja su potaknula pitanja zapisao je Luka: jedno je bilo ozdravljenje "žene opsjednute osamnaest godina od duha koji je bio začetnik bolesti" i čovjeka s vodenom bolesti (Lk 13,10-17 i 14,1-6). U vezi s ovim ozdravljenjima Isus je ponovno ukazao na čovječnije postupanje sa životinjama u subotu nego što su to književnici i farizeji bili spremni dopustiti za ljudska bića.

c. Liječenja subotom kod Ivana. U Evanđelju po Ivanu zapisana su samo dva Isusova izlječenja subotom: u 5,2-9 ozdravljenje uzetog čovjeka u ribnjaku Bethesdi i u 9 izlječenje slijepca. U prvom slučaju Isus je izliječio čovjeka i zatim mu zapovjedio: "Ustani, uzmi svoju postelju i hodaj!" (Iv 5,8) Čovjek je ustao i postupio onako kako mu je Isus rekao (r. 9); time je pokazao da

je njegovo ozdravljenje bilo stvarno i potpuno. Ovaj je čin izazvao sukob sa Židovima (rr. 10.16), pogotovo zato što je ozdravljeni čovjek prekršio zakon noseći teret subotom, što je bio jedan od trideset devet glavnih poslova poslije kodificiranih u Mišni. Isus je ovo ozdravljanje opravdao riječima: "Moj Otac neprestano radi, zato i ja radim" (r. 17). Bog je stalno aktivan u održavanju svemira, kao i u djelu otkupljenja ljudskih bića. Isus je jednostavno ali odlučno tvrdio da sudjeluje u ovoj stalnoj božanskoj otkupiteljskoj aktivnosti, potpuno sukladnoj svrsi subote. (Vidi BP v. 10. 2002 - Stvaranje, II. C.)

Da je u to bilo uključeno mnogo više od tjelesnog ozdravljenja, vidljivo je iz riječi što ih je Isus uputio čovjeku kojega je poslije našao u hramu: "Eto, ozdravio si! Više ne griješi, da ti se što gore ne dogodi!" (r. 14) Ozdravljenje ovog čovjeka podrazumijevalo je duhovnu i tjelesnu dimenziju. Isto je prisutno u Isusovu izlječenju uzetoga u Kafarnaumu (Mt 9,1-7; Mk 2,1-12; Lk 5,17-25) kojem je Isus oprostio grijeha pokazujući "da Sin Čovječji ima vlast na zemlji opraštati grijeha" (Mt 9,6). Poruka je savršeno ista kao ona koju je uputio prigodom izlječenja uzetoga u ribnjaku Bethesdi. Tako je Isus ovim čudima proglasio svoju božansku narav i mesijanstvo.

U slučaju izlječenja slijepca od rođenja, farizeji su optužili Isusa da ne svetkuje subotu (Iv 9,16). I ovom prigodom Isus nije poštovao farizejske zakone o svetkovanju subote, a ne biblijske propise. Štoviše, Isus je ovo čudo nazvao Božjim djelom (r. 3). Neposredno prije ovog ozdravljenja Isus je izgovorio vrlo slične riječi onima koje je izrekao kod ozdravljanja uzetoga u Bethesdi. Sada je rekao: "Dok je dan, meni treba činiti djela onoga [Oca] koji me posla." (r. 4) Ovim čudom Krist je ponovno otkrio da sudjeluje u djelu Boga Oca i time usmjerio pozornost na sebe kao Mesiju preko kojega se na svijet izljuje božanska milost i blagoslovi.

3. Značenje Isusovih iscjeljivanja subotom

a. Razlozi za iscjeljivanja subotom. Isus je svoja čuda ozdravljanja mogao činiti u druge dane osim subote, ali nije. Naprotiv, čini se da evanđelja posebno naglašavaju liječenja subotom koja su izazivala protivljenje Židova. Preko njih je Isus dao pouke o pravom svetkovanju subote. Štoviše, ovim je čudima usmjerio pozornost na svoju božansku narav, na zajedništvo s Ocem i na svoje djelo spašavanja. Sukob oko ozdravljenja subotom dao je Isusu priliku da naglasi istine koje su se odnosile na Njegovo spasiteljsko djelo. Osim toga, dva izlječenja subotom koja spominje Ivan, dogodila su se u Jeruzalemu u vrijeme godišnjih blagdana i time pružila Isusu priliku da objavi istine važne za spasenje ljudskih bića.

b. Ozdravljenja kao objava Isusove misije. Vrijedno je zapaziti dva ozdravljenja subotom, zapisana u Evanđelju po Ivanu, zbog rasprave koja je uslijedila i zato što su to bile karike u nizu događaja kojima je potvrđena Isusova misija. Kad je Isus ozdravio uzetog čovjeka u ribnjaku Bethesdi i objavio da On i Otac rade, Židovi su to shvatili kao izjednačavanje s Bogom i "još više nastojali da ga ubiju" (Iv 5,18). Isus je istaknuo nekoliko značajnih istina: (1) Sin čini isto što i Otac (r. 19); (2) "Otac ljubi Sina i pokazuje mu sve što sam čini. Pokazat će mu još veća djela od ovih" (r. 20); (3) "jer kao što Otac uskrisuje mrtvace i vraća im život, tako i Sin vraća život" (r. 21); (4) Otac koji u sebi ima život, dao je i Sinu "da ima život u sebi" (r. 26); (5) Otac je "sav sud dao Sinu" (r. 22); (6) "tko ne poštuje Sina, ne poštuje ni Oca koji ga posla" (r. 23); i (7) onaj tko čuje Kristovu riječ i dođe k Njemu, "ima život vječni" (r. 24; usp. rr. 39.40).

Isus ovdje naučava, kao i u poglavljima koja slijede, da je pravi život, “vječni život”, dostupan ljudskim bićima i da ga mogu primiti samo po Njemu. Ovo je ona osnovna vijest koju je Ivan objavio na samom početku svojeg evanđelja: “U njoj bijaše Život i Život bijaše svjetlo ljudima.” (Iv 1,4)

“Vječni život”, što ga ima Krist kao jedini Izvor, bio je ono na što su ukazivala Isusova iscjeljenja subotom. U Isusovoj raspravi kod ribnjaka Bethesde ovaj se izraz javlja dvaput (Iv 5,24.29), a pojavljuje se i u poglavljima koja slijede (Iv 6,27.40.47.54.68; 10,28; 17,2.3). Isus je jasno istaknuo da ovaj izobilan život (Iv 10,10) – život punine, cjelovitosti i bogatstva – zapravo počinje sada za one koji prihvate Njega i Njegovo spasenje (vidi Iv 5,24). Krist također potvrđuje da će se ovaj život produžiti u vječnost kad On uskrisi mrtve “u posljednji dan” (Iv 6,40; usp. 5,28.29; 6,39.40.54; 1 Kor 15,51-54; 1 Sol 4,16.17).

B. Djela, poslanice i Otkrivenje

1. Djela

Podaci iz Djela apostolskih pokazuju da su apostoli nakon Isusova uskrsnuća nastavili svetkovati subotu. U Antiohiji u Pizidiji (Mala Azija) Pavao i Barnaba prisustvovali su i sudjelovali dva tjedna zaredom u bogoslužju u sinagogi (Dj 13,14.42-44). Nekoliko godina poslije, tijekom Pavlova drugog misionarskog putovanja, Pavao i Sila pridružili su se u subotu skupini žena koja se okupila pokraj rijeke u Filipima (Dj 16,12.13).

Kad je stigao u Solun, Pavao je otišao u sinagogu “po svom običaju” (Dj 17,2), a izraz uporabljen u ovom događaju vrlo je sličan onome o Isusu u Luki 4,16. U tri subote koje je proveo u Solunu, Pavao je “raspravljao s njima na temelju Pisama, tumačeći i dokazujući kako je trebalo da Mesija trpi i uskrsne od mrtvih” (Dj 17,2.3).

Poslije je Pavao godinu i pol dana radio u Korintu (Dj 18,1-18). Preko tjedna radio je u svojem zvanju izrađujući šatorska krila (r. 3 – JB), ali je “svake subote raspravljao u sinagogi i nastojao pridobiti Židove i Grke” (r. 4). No za vrijeme ovog dijela svojeg boravka u Korintu, zbog židovskog protivljenja na koje je naišao u sinagogi (rr. 6.7), propovijedao je “riječ Božju” (r. 11) u kući Ticija Justa.

Tako Djela apostolska bilježe niz slučajeva u kojima su Pavao i njegovi pratioci svetkovali subotu. S druge strane, nema izvještaja da bi ovi apostoli ikada održavali bogoslužja prvog dana tjedna. Dva teksta za koje se tvrdi da su dokaz redovnog nedjeljnog bogoslužja – Djela 20,7 i 1. Korinćanima 16,2 – to ne dokazuju. Prvi govori o večernjem sastanku u posebnoj prigodi (prema biblijskom računanju u subotu uvečer), a u drugome se bilježi savjet da svatko kod kuće (a ne u crkvi ili sinagogi) stavlja po strani novac koji će se poslije prikupiti.

2. Poslanice

Jedina dva teksta u kojima se u novozavjetnim poslanicama spominje riječ “subota” (premda s različitim grčkim riječima, kako ćemo to vidjeti u nastavku), jesu Kološanima 2,16 i Hebrejima 4,9.

a. Kološanima 2,14-17. Suvremeni znanstvenici priznaju da je tekst u Kološanima 2,2-23 rasprava protiv heretičkog nauka, vjerojatno gnostičke naravi (vidi posebno rr. 8-11.18-23). U ovom kontekstu nalazimo tekst o Bogu koji je “izbrisa[o] zadužnicu koja je svojim odredbama

bila nama protivna" (r. 14) i uputu: zato "neka vas nitko ne osuđuje zbog jela ili pića, ili zbog godišnjih blagdana, ili mladakā, ili subotā", koje su "samo sjena stvarnosti koja je imala doći", "stvarnosti" koja je pripadala Kristu (rr. 16.17).

Je li ovdje uporabljen grčki sabbatōn u množini ili jednini, nije jasno. Mnogi komentatori smatraju da ovaj tekst govori o "subotama" ili blagdanima u kojima je riječ u Mojsijevu "obrednom zakonu", a ne o tjednim subotama.

No ovi se komentatori i tumači, međutim, uglavnom nisu pozabavili činjenicom da je tekst u Kološanima 2,16 po svemu sudeći sličan brojnim starozavjetnim tekstovima u kojima se pojavljuje trilogija godišnjih-mjesečnih-tjednih blagdana (ovim ili obrnutim redom). Naravno da ne možemo biti potpuno sigurni da se kod krivovjerja u Kolosi radilo o trostrukom nizu blagdana, a možda se ovdje uporabljena terminologija ne može uspoređivati sa starozavjetnom. Također je moguće da se Pavao poslužio uobičajenim književnim sredstvom obrnutog paralelizma, pa je tako s godišnjih blagdana prešao na mjesečne, da bi se ponovno vratio na godišnje.

U svakom slučaju, ne smijemo previdjeti činjenicu da kontekst u kojem je spomenuta ova trilogija blagdana u Kološanima, nema veze sa samim danima, već obredima. Tekst spominje blagdane u kojima je bilo "jela i pića". Ukratko, Kološani ovdje raspravljaju o ceremonijalizmu koji je iz vida izgubio Krista, Onoga na koga su ukazivali starozavjetni obredi.

Značajno je i to što u starozavjetnim tekstovima koji spominju ovu trilogiju blagdana ni u jednom slučaju nije riječ o svetkovanju danā, već o odredbama u vezi s ovim blagdanima u "obrednom zakonu" (1 Ljet 23,31; 2 Ljet 2,4; 8,13; 31,3; Iz 1,11-14; Ez 45,17). Pogrešno isticanje obreda i zadovoljavanje formalizmom moglo je dovesti do religije bez značenja, bilo u starozavjetno, bilo u novozavjetno vrijeme. U Kološanima 2,16.17 nalazimo savršeno istu poruku kao u Izaiji 1, 11-14; ni u jednom slučaju ne radi se o svetosti Bogom određenog dana za svetkovanje. U oba slučaja napadu je izložen samo grubi "ceremonijalizam", s tim što se Poslanica Kološanima protivi osuđivačkom duhu nekih koji su zastupali sada zastarjele obredne službe.

Zato spominjanje riječi *sabbatōn* u Kološanima 2,16 ne nagovještava niti podrazumijeva ukidanje sedmog dana subote. Štoviše, temeljito prikazano svetkovanje subote kod apostola protivi se svim pokušajima da se Kološanima 2,16 uporabi kao dokaz o ukidanju sedmog dana subote.

b. Hebrejima 3,7-4,13. U dijelu Poslanice Hebrejima 3,7-4,13 osam puta nalazimo izraz *katapausis* (3,11.18; 4,1.3 [dvaput].5.10.11) , a triput glagol *katapauō* (4,4.8.10). Gotovo svi su prevedeni s "počinak" ili "počinuo". Riječ *sabbatismos* nalazimo samo jedanput (4,9 i prevedena je kao "subotni počinak"). Prema tome, ovdje je očito ključna misao "počinak", uključujući i "subotni počinak". Ovaj ulomak Poslanice Hebrejima homiletičko je tumačenje Psalma 95,7-11 koji se odnosi na neposluš Izraelaca tijekom putovanja kroz pustinju. Njihov neposluš doveo je do Božje zakletve da neće ući u Njegov počinak.

Misao na početku psalma sadrži poziv: "O da danas glas mu poslušate: 'Ne budite tvrda srce kao u Meribi.'" (Ps 95,7.8) Ova izjava je temelj cijelog ulomka u Poslanici Hebrejima (Heb 3,8.13.15; 4,7) u kojem je riječ "počinak" uporabljena kao metafora iskustva spasenja u Kristu (usp. Mt 11,28-30). Ovaj "počinak" može se odnositi i na neko buduće, eshatološko ispunjenje. Poslanica Hebrejima, kao i ostala novozavjetna literatura, naglašava i sadašnje iskustvo vjerom i vrijeme konačne nagrade (vidi Heb 10,25 i Heb 11).

U Hebrejima 4,4 pisac aludira na Božji počinak od rada u vrijeme stvaranja; spominjući subotu (4,9.10), kaže: "Prema tome, preostaje narodu Božjem neki subotni počinak. Jer tko je ušao u počinak njegov, i sam je počinio od djela svojih, kao i Bog od svojih." Postoje različita tumačenja na što se ovdje misli pod "subotnim počinkom". S obzirom na snažno isticanje Božjeg primjera, neki su tvrdili da se ovdje radi o svetkovanju subote. S druge strane, nije mudro uzeti ovaj ulomak kao potvrdu svetkovanja nedjelje s obzirom na činjenicu da u njemu nedjelja nigdje nije spomenuta. "Drugi dan" u osmom retku nije nedjelja, jer jasno pokazuje da se radi o *vremenu* koje je za Jošuu i osvajanje Kanaana budućnost.

S obzirom na koncept "počinka" u cijelom ulomku, čini se da su onome što se tekstem željelo reći najbliži oni koji izjavu o "subotnom počinku" tumače kao metaforu. Na nesreću i neispravno, neki su egzegeti zaključili da je to što je subotni počinak ovdje metaforički uporabljen da prikaže ono što je Krist doživio, dokaz da je tjedna subota ukinuta. Međutim, mnogo je razumljivije suprotno gledište, jer da oni kojima je Poslanica bila upućena nisu svetkovali tjednu subotu, homiletičko/teološki argument ne bi imao snagu. Zato, premda Hebrejima 4,9.10 ne govore prvenstveno o svetkovanju subote, ovaj tekst pruža neizravnu potvrdu apostolskog svetkovanja sedmog dana tjedna.

3. Otkrivenje

U Otkrivenju 1,10 nalazimo izraz "dan Gospodnji" koji obilježava dan u koji je Ivan na otoku Patmosu primio viđenje. Ovaj je izraz u očitoj suprotnosti danima rimskog cara: on uzvisuje Gospodina Isusa Krista iznad Domicijana, koji je prognao Ivana na Patmos i koji je volio da ga se oslovljava kao "Gospodina i Boga".

Mnogi su tumači zaključili da se ovdje radi o prvom danu tjedna nedjelji. Međutim, najraniji primjer uporabe izraza "dan Gospodnji" nalazimo skoro gotovo stoljeće kasnije u jednom patrističkom izvoru koji ga primjenjuje na tjednu kršćansku nedjelju (vidi V. B. 2. b). Metodološki je neispravno ovo značenje učitavati u Novi zavjet, u kojem nema dokaza o njegovoj ranijoj ili onovremenoj uporabi. Evanđelje po Ivanu koje je vjerojatno nastalo samo nekoliko godina nakon pisanja Otkrivenja, i koje bi zato trebalo biti posebno značajan izvor, nedjelju dosljedno naziva "prvim danom sedmice". Nijednom ne rabi izraz "dan Gospodnji", što je vrlo neobično ako je "dan Gospodnji" već bio kršćanska oznaka za nedjelju.

Manji broj tumača smatra da je Ivan u viđenju bio prenesen u vrijeme svršetka i da je to pravo značenje izraza "dan Gospodnji". Za takvo što nema lingvističke osnove (izraz se razlikuje od "dana Kristova"). Osim toga, budući da se prvo viđenje i nekoliko drugih, bar u početnom dijelu, odnose na Ivanovo vrijeme, nije prihvatljivo izrazu "dan Gospodnji" u Otkrivenju 1,10 davati eshatološke elemente.

Više raznih podataka ukazuje na to da je "dan Gospodnji" u Otkrivenju 1,10 bio subota. (1) Ovaj su dan Krist i Njegovi apostoli dosljedno svetkovali prisustvujući bogoslužjima; osim toga, bio je to dan za koji je Krist izričito rekao da je njegov Gospodar (Mt 12,8; Mk 2,28; Lk 6,5). (2) Otkrivenje Ivanovo prepuno je starozavjetnih izraza i slika, pa za Otkrivenje 1,10 može biti od posebnog značenja što Stari zavjet govori o suboti kao Božjem svetom danu (Iz 56,4, 58;13; Ez 20,12.13.20.21.24; 22,8.26; 23,38). Otkrivenje pokazuje posebnu usuglašenost s osnovnim konceptima i slikama iz Ezekiela; značajno je što je Ezekiel starozavjetni prorok

koji je najčešće rabio frazu "moje [Božje] subote". (3) Vijest prvog anđela iz Otkrivenja 14,6 rabi rječnik stvaranja i sličan rječnik iz zapovijedi o suboti u Dekalogu; ova je vijest povezana s psalmom hvale koji se po Davidovu nalogu pjevao prigodom prenošenja Kovčega s Deset zapovijedi u Jeruzalem (vidi 1 Ljet 16,7-36). (4) Isticanje Božjih zapovijedi u Otkrivenju (usp. Otk 12,17; 14,12) ukazuje na cjelovitost Božjih zahtjeva, uključujući i svetkovanje subote.

C. Sažetak novozavjetnih pokazatelja

Podaci iz Novoga zavjeta pokazuju da su Krist i Njegovi apostoli redovno svetkovali subotu prisustvujući "svetom zboru" (obično u sinagogama). Štoviše, nigdje u Novome zavjetu nema podataka o tome da je bilo koji drugi dan bio odvojen kao dan za bogoslužje. Osim toga, u Novome zavjetu nećemo naići na raspravu o suboti i nedjelji. Kad god u vjerskoj praksi dolazi do velikih promjena, to neizbježno izaziva sukobe, kao što je u Novome zavjetu bio slučaj s obrezanjem. No u Novome zavjetu nećemo nigdje naići ni na kakvu polemiku oko svetkovanja sedmoga dana tjedna. Ova činjenica dodatni je snažni dokaz da se subota i dalje svetkovala. U novozavjetnom razdoblju jedina *kršćanska subota* bila je sedmi dan tjedna.

III. Biblijska teologija subote

Aksiom da religijska praksa nije bolja od teologije koja je izlaže i podupire, vrijedi i za svetkovanje i teologiju subote kao i za sve druge aspekte vjerskog života. Ova činjenica ukazuje na važnost razumnog, biblijski utemeljenog razumijevanja pravog svetkovanja subote. Ali tu ima još nečega: subota nije sama sebi cilj, već je pokazatelj unutarnjeg iskustva. Za kršćane je središte vjerskog iskustva osobni odnos s Isusom Kristom i preko Njega s Bogom Ocem (Iv 14,9.21.23; 17,21-23.26). Ovaj je odnos srž iskustva koje se odražava u suboti. Svaki aspekt teologije o suboti, kao i način svetkovanja subote o kojem govori, djelovanje je božanskog Trojstva i odražava životvorni odnos s Njime.

Da bi imala vrijednost, teologija o suboti mora biti utemeljena na Bibliji, čvrsto ukorijenjena u Starome i Novome zavjetu. U ovom se smislu teologija subote temeljito razlikuje od takozvane teologije "nedjelje", koja se ne može osloniti ni na kakvu božansku riječ jer u Bibliji nigdje nije spomenuta posebna svetost nedjelje. Naprotiv, Biblija sadrži brojne tekstove koji opisuju značajke sedmog dana tjedna i objavljuje da je to dan koji je Bog odvojio za bogoslužje i počinak.

U istraživanju teologije subote mi se oslanjamo na druge biblijske doktrine. Konačna slika mora tvoriti povezanu cjelinu.

A. Subota i doktrina o Bogu

Temeljno pitanje koje moramo postaviti glasi: "Što nas subota uči o Bogu?" Sljedeći popis, ni u kom slučaju konačan, ukazuje na neke glavne elemente Božje naravi, karaktera i aktivnosti koji su osvijetljeni prikazom subote u Svetome pismu.

1. Bog kao Stvoritelj

Bog je svemogućí Stvoritelj kojeg ljudska bića trebaju priznati i štovati, i s kojim trebaju uspostaviti zajedništvo da bi imala izobilan život. Ovu poruku nedvojbeno nalazimo u Postanku 1 i 2,

kao i u zapovijedi o suboti u Dekalogu te u različitim drugim biblijskim ulomcima. Stvoritelj je subotu predvidio kao blagoslov za ljudska bića kojima je posebno potrebno zajedništvo sa Stvoriteljem, na koje subota podsjeća i koje potiče.

Moramo držati na umu da su Krist, božanski Sin Božji, kao i Bog Otac, sudjelovali u stvaranju i uspostavi subote. "Ništa što je postalo nije bez njega postalo" (Iv 1,1-3), "jer je u njemu sve stvoreno – sve na nebu i na zemlji, vidljivo i nevidljivo" (Kol 1,16).

2. Bog kao Otkupitelj

Bog je silni Otkupitelj i Spasitelj; Njegovo izbaviteljsko djelo prethodi zavjetnom odnosu s narodom koji je otkupio. Neki od prije spomenutih biblijskih tekstova, Izlazak 31,17 i Ezekiel 20,12.20, govore o suboti kao znaku Jahvine vlasti i o Bogu kao Posvetitelju. Isto tako, u izravnoj vezi sa subotnjom zapovijedi u Izlasku 20 i Ponovljenom zakonu 5, povijesni prolog u Dekalogu govori posebice o Jahvinom silnom djelu izbavljenja kad je svoj narod izbavio iz egipatskog ropstva (Izl 20,2; Pnz 5,6). Osim toga, u Mojsijevom ponavljanju subotnje zapovijedi spominje se Božja spasiteljska djelatnost (Pnz 5,15).

Subota kao znak otkupljenja ima prednost na subotom kao uspomenom na stvaranje. Samo oni koje je Krist izbavio, mogu spoznati i razumjeti značenje stvaranja. Osim toga, primjer Božjeg oslobođenja Izraelaca iz egipatskog ropstva usmjerava naše misli na otkupljenje koje nam je omogućeno životom, smrću i uskrsnućem Isusa Krista. Ovo otkupljenje čini sva manja izbavljenja, uključujući i izlazak iz Egipta i oslobođenje Izraela iz Babilona, djelotvornim i znakovitim.

3. Bog kao tvorac Saveza

Bogu je stalo do zajednice s Njegovim stvorenjima. To je kod stvaranja prikazao time što je subotu odvojio kao poseban dan za druženje s ljudima koje je stvorio. Kristova služba na Zemlji pruža istu pouku. On je subotom održavao zajednicu sa svojim narodom i svakodnevno se družio s njime. Upravo kao što je namjena subote u biblijska vremena bila da bude dan kad Božja djeca njeguju posebnu zajednicu s Njim i sa svojim bližnjima na bogoslužju, njezina je namjena i danas ista.

Problem grijeha i Božje izbavljenje ljudskih bića donijelo je dodatnu dimenziju Božjem druženju s ljudskim rodnom. Oni koji prihvate božansku spasiteljsku milost, razlikuju se od ostalih zato što su uspostavili savezni odnos s Bogom. U Savezu koji je Bog s Izraelom učinio pod Sinajem, Njegova dobrota koja se očitovala u oslobođanju Izraelaca iz egipatskog ropstva, tvorila je osnovu za zajedništvo. A subota je u propise Saveza – Deset zapovijedi – bila tako utkana da je ona sama nazvana "vječni savez" (Izl 31,16).

Savezi podrazumijevaju uzajamne obveze. Na Sinaju je veliki suvereni Vladar svemira stupio na Zemlju i sklopio formalni Savez s narodom kojega je izbavio iz okrutnog ropstva. Ovaj je Savez jamčio Njegovu stalnu brigu i zaštitu, ali je zauzvrat zahtijevao poslušnost kojom će narod očitovati svoju odanost Njemu. U tako uspostavljenom zavjetnom odnosu Izrael je bio "kraljevstvo svećenikā, narod svet" (Izl 19,6). Ovaj opis nalazi odjeka u Novome zavjetu u prikazu kršćanske Crkve (1 Pt 2,9; Otk 1,6). Novozavjetni Savez, koji je izravno utemeljen na spasenju postignutom uz beskonačnu cijenu božanskog Trojstva, jamči Božju

stalnu skrb. No isto tako zahtijeva poslušnost zapovijedima u znak zahvalnosti i odanosti Njemu (Heb 8,10; 10,16; usp. Jr 31,31-33).

4. Bog kao Davatelj dobrih darova i Održavatelj stvorenoga

S obzirom na to da ukazuje na Božju aktivnost stvaranja i novog stvaranja, subota pokazuje Njegovu darežljivost. U Edenu se pobrinuo za sve što je bilo potrebno ljudskim bićima koja je stvorio. Ovim je bio obuhvaćen sam život, ljudska i božanska zajednica, potpuno zdravlje i sreća, savršena sredina te svi talenti i umne i tjelesne sposobnosti nužne za pravilno funkcioniranje čovječanstva. Otkupljenjem i spasenjem koje je omogućeno Kristovom žrtvom, vraćeni su svi blagoslovi obnovljene zajednice s Bogom. Zahvaljujući Kristu, ljudska bića mogu dobiti oprost grijeha, doživjeti duhovnu obnovu i steći radost i unutarnji mir koji samo spasenje može osigurati. Osim toga, Bog pruža tjelesne blagoslove čak i onima koji Ga ne priznaju. Prema Kristovim riječima, nebeski Otac "čini da njegovo sunce izlazi nad zlima i dobrima, i da kiša pada pravednima i nepravednima" (Mt 5,45).

Ovim riječima Isus objavljuje da je Bog Održavatelj svega, da stalno bdije nad ljudskim bićima koja je stvorio i da zadovoljava njihove potrebe. Ova strana Očevog i Kristovog karaktera i aktivnost prikazana je i u Kristovoj izjavi koju je dao nakon jednog od subotnjih čuda iscjeljenja: "Otac moj neprestano radi, zato i ja radim." (Iv 5,17) Nema sumnje da su Kristova subotnja iscjeljenja snažan svjedok činjenice da je Bog veliki Održavatelj kao i Spasitelj i Darovatelj svih dobrih darova (Jak 1,17).

5. Bog kao vrhovno poštenje

Bog je savršeno pošten. "Bog nije pristran." (Dj 10,34) Sedmi dan je poseban znak i očitovanje Božjeg potpunog i nepokolebljivog poštenja. To je dar ljudskom rodu koji je jednako primjenjiv na svakoga i svakome dostupan. Svuda se javlja jednako redovito i u istoj količini. Osim toga, u vezi sa svetkovanjem subote među starim Izraelcima, Bog je odredio da svatko – sluga i pridošlica, kao i zemljoposjednik (Izl 23,12) – ima taj jedan dan svakog tjedna u koji će biti oslobođen od svih uobičajenih poslova, što pokazuje savršenu nepristranost.

6. Bog kao savršenstvo

Bog je savršen. Osnovni svjedoci Njegovog savršenstva jesu stvaranje i otkupljenje na koje subota podsjeća. U početku su Božja djela bila savršena i takva su ostala dok grijeh nije ukaljao Njegovo stvaranje. Spasenje koje Krist nudi savršeno je. Isus Krist je i jedno i drugo, "začetnik i završitelj vjere" (Heb 12,2). Čuda koja je Krist činio subotom i Njegova izlaganja u vezi s njima otkrivaju savršenstvo božanskog Trojstva u djelu spašavanja. Na kraju, treba zamijetiti da će "nova nebesa i zemlja nova", koje će Bog stvoriti, također biti savršeni (Iz 66,22, Otk 21,1-4).

7. Kristova božanska narav

Krist je Bog. Subota svjedoči o Kristovom božanstvu zahvaljujući Njegovoj izjavi da je Gospodar subote (Mt 12,8) i čudima izlječenja koja je učinio subotom. On je Gospodar subote zato što ju je načinio. Njegova iscjeljenja nisu značila samo nadnaravno izlječenje tijela, već i oprost grijeha i duhovnu cjelovitost, što je nedvojbeno svjedočilo o Njegovoj božanskoj naravi i naglašavalo istinu Njegove tvrdnje da je jedno sa svojim nebeskim Ocem (Iv 5,17.19.20; 9,3,5; 10,30). Tako

nam subota pomaže u prepoznavanju Kristove božanske naravi. (Za druge značajke doktrine o Bogu vidi Bog, I-VIII.)

B. Subota u doktrini o ljudskom rodu

1. Subota i čovjekova “stvorenost”

Drugi dio pitanja što nas subota uči o Bogu glasi: “Što nam subota kazuje o nama samima kao ljudskim bićima?” Time što našu pozornost svraća na tjedan stvaranja, subota nas podsjeća na to da smo stvorena bića. Kao takvima Bog nam je dao različite sposobnosti i talente, primjerene aktivnostima koje ljudi mogu obavljati. Naši su praroditelji bili stvoreni na Božju sliku i ta je slika na određene načine ostala do danas, unatoč oštećenjima kao posljedici grijeha. Među sposobnostima koje je Bog dao ljudskoj obitelji jesu zajedništvo, ljubav, samilost i različite emocije koje proživljavamo. Premda je neke od njih grijeh jako ograničio i čak zatro, Božje otkupljenje u Kristu može ih obnoviti, a to i čini u onima koji prihvate Kristovu spasiteljsku milost.

Činjenica je da smo stvoreni kao pojedinci s različitim značajkama “stvorenosti”. Kao takvi mi smo smrtna bića. Kad je stvorio ljude, Bog ih nije obdario besmrtnošću; stoga su svi ljudi podložni smrti. Bog jedini ima besmrtnost (1 Tim 6,16). Samo On može dati besmrtnost i to će učiniti svojim vjernim sljedbenicima kad se Krist vrati na Zemlju (1 Kor 15,51-54; 1 Sol 4,15-17).

Budući da nas subota navodi na razmišljanje o našoj ljudskoj “stvorenosti”, ona nas podsjeća da nismo ni svemogućni ni sveznajući, već da živimo i djelujemo samo u ograničenoj sferi života i sposobnosti koje nam je podario naš Stvoritelj. To u nama treba pokrenuti duh istinske poniznosti, jer činjenica da sva ljudska bića za svoje postojanje i talente duguju suverenome Bogu, ne ostavlja prostora ni za kakvo hvalisanje. Uz to, svijest o našoj ljudskoj stvorenosti treba u nama potaknuti poštovanje i brigu prema svim ljudskim bićima. Osim toga, to nas treba učiniti osjetljivima za naš okoliš kad shvatimo kako je Bog odredio da se brinemo o njemu.

2. Subota kao “izjednačitelj”

Time što našu pozornost usmjerava na stvaranje i činjenicu da smo stvoreni, subota djeluje kao “izjednačitelj”. Kao što smo zamijetili prije (III, A. 5), subota je jednako dostupna svim ljudskim bićima, s jednakom redovitošću i u istoj količini. Osim toga, Bog je pokazao da njezin počinak vrijedi za *sve* ljude, sluge i pridošlice, kao i vlasnike dobara. Univerzalnost subote istaknuo je i prorok Izaija kad kaže da među njezine svetkovatelje ubraja i “sinove tuđinske koji pristadoše uz Jahvu” (Iz 56,6.7). Budući da je subota dio vremena, njezina univerzalnost pokazuje da je na raspolaganju svim ljudskim bićima, nepristrano i besplatno.

3. Subota i naša vrijednost u Božjim očima

Subota također uči da imamo vrijednost u Božjim očima i da nam je dao značajan potencijal. Jedan od izraza Njegove ljubavi prema nama jest činjenica što je subotu dao ljudima koje je stvorio kako bi mogli s Njim njegovati posebno zajedništvo. No od Njega potječu i svi ostali blagoslovi: život, ljudsko zajedništvo, prekrasni okoliš i intelektualna i tjelesna snaga. Zato su ljudska bića u stanju vršiti korisne i značajne pothvate koji mogu biti vrijedan doprinos Bogu i društvu. Bog nam je dao niz od šest dana u koje možemo obavljati koristan posao. Upravo kao što je On

ocijenio “vrlo dobrim” ono što je stvorio u šest dana (Post 1,31), i mi na kraju naših šest radnih dana možemo zahvaliti Njemu za ono što nam je omogućio.

4. Subota i zajedništvo, ljubav i sućut

Subota nas podsjeća da je Bog ljude obdario potrebom za zajedništvom i sposobnošću da vole, brinu se i pokazuju sućut. Subota je trebala biti dan svetoga zbora (Lev 23,3). Ona je uz to bila podsjetnik starim Izraelcima da trebaju biti milostivi i postupati ljubazno i milostivo prema svojim bližnjima zato što je Bog bio toliko ljubazan prema njima i oslobodio ih iz egipatskog ropstva.

C. Subota i doktrina o spasenju

Grieh je poremetio Božji izvorni plan za stvorene ljude, ali je zahvaljujući Kristu ovaj plan obnovljen i dostupan svima koji prihvate Njegovu spasiteljsku milost. Subota ima ulogu u rješavanju problema grijeha jer je znak Kristove posvećujuće sile i Njegova gospodstva. Ona nam pomaže da shvatimo svoju potrebu za otkupljenjem, spasenjem i obnovom. Ona usmjerava naš um prema Onomu koji jedini ima lijek za bolest grijeha i njegovo ropstvo. Ukazujući na Krista kao Otkupitelja, subota nam pomaže da prepoznamo svoju potrebu za spasenjem i beskonačnu cijenu koju su Bog Otac i Isus za njega platili.

Biblijska osnova za soteriološko značenje subote proizlazi iz nekoliko činjenica: (1) Obveza svetkovanja subote, kao i obdržavanja drugih devet zapovijedi Dekaloga, uspostavljena je na Sinaju u okviru Božje otkupljujuće ljubavi i spasiteljskog djelovanja. (2) Subota je proglašena znakom da je Jahve Bog svojem narodu i da ga On posvećuje. (3) Ako se pravilno svetkuje, subota dovodi do toga da se radujemo u Bogu kako je to prikazano u Izaiji 58,13.14. (4) Kristovo liječenje subotom snažno prikazuje Njegovu moć da liječi duhovno kao i tjelesno. Krist je svakako jedini Spasitelj. On je taj koji je izbavio Izraela iz egipatskog ropstva (vidi 1 Kor 10,1-4) i On je taj koji oprašta grijehe i ljudskim bićima okovanima grijehom daje slobodu i zdravlje.

Kao zaključnu primjedbu o odnosu subote prema spasenju iznosimo da za ljudska bića u svijetu grijeha, subota kao znak otkupljenja ima veće značenje nego kao znak ili uspomena na stvaranje. Da bi stvaranje i naš Stvoritelj za nas imali stvarno značenje, prvo mora doći do “ponovnog stvaranja”. To ne umanjuje važnost subote kao uspomene na stvaranje, već jednostavno ukazuje na važnu činjenicu da za ljudska bića, podložna ropstvu grijeha, treba prethoditi oslobođenje od tog ropstva; ono je temelj svake spoznaje o Bogu i odnosa prema Njemu. Ispravno svetkovanje subote moguće je samo u okviru osobne zajednice s Kristom.

D. Subota i doktrina o Crkvi

Kao što smo vidjeli, subota služi kao “izjednačitelj” samom svojom naravi i time što u nama održava svijest o tome da smo stvoreni. No subota izjednačuje i svojom soteriološkom dimenzijom, ne samo zbog naše potrebe za spasenjem koju imaju *sva* ljudska bića, nego i zato što oni koji je uzimaju u svoj život, ulaze u zajedništvo u kojem nema “više ni Židova ni Grka; nema više ni roba ni slobodnjaka; nema više ni muškog ni ženskog” jer su “svi samo jedan u Kristu Isusu” (Gal 3,28). Ova zajednica je Kristova *ekklēsia*, kršćanska Crkva.

Kao znak Kristove otkupiteljske snage, subota daje Crkvi ulogu u stvaranju poštovanja i ljubavi u cijeloj kršćanskoj zajednici. Ona nas podsjeća da svi sudjelujemo u zajedničkom spasenju i da je naš Gospodin i Spasitelj ujedno Gospodin i Spasitelj naše kršćanske braće i sestara. Okupljajući se iz subote u subotu, mi rastemo u uzajamnoj ljubavi i poštovanju. Veza među iskrenim Kristovim sljedbenicima postaje tako prisna da su prožeti duhom Kristovih riječi: "Nitko nema veće ljubavi od ove: položiti vlastiti život za svoje prijatelje." (Iv 15,13) Kad je izgovorio ove riječi, Isus je bez sumnje mislio na svoju smrt, ali Njegova izjava ima i proročko i obećavajuće značenje za sve kršćane. Ona se odnosi na zajednički život Crkve u tom smislu da svaki pojedini vjernik tako ljubi svojeg brata i sestru u Kristu da bi za njih bio spreman umrijeti. Povijest prve Crkve svjedoči da su pravi kršćani, kad su bili progonjeni, ispunili Isusove riječi.

Ekleziološka strana subote sadrži još jednu važnu činjenicu; ona se odnosi na djelo Svetoga Duha u izgradnji crkvene zajednice i svjedočenju svijetu. Radi se o tome da Bog Svetim Duhom kršćanskoj zajednici daje posebne darove, sposobnosti koje su prikladno nazvane duhovni darovi (Rim 12,4-8; 1 Kor 12,4-11; Ef 4,11-14). Subotom se ovi različiti darovi javno očituju. Osim toga, činjenica da je subota znak otkupljenja treba nas učiniti zahvalnima ne samo za darove kojima je Sveti Duh obdario nas, već i za darove kojima je obdario druge. I dok vjernici zajedno djeluju, trebaju nastojati prepoznati duhovne darove jedan u drugome. (Vidi Duhovni darovi, II.)

E. Subota i doktrina o posljednjim događajima

U staro doba Židovi su imali izreku da je subota predukus vječnosti u ovome svijetu (Mišna, *Tamid* 7. 4). Ne bi iznenadilo kad bi novozavjetni kršćani imali slično mišljenje, ali o tome nemamo dovoljno jasnih biblijskih podataka. Premda se "počinak" u Hebrejima 3,7-4,13 može shvatiti kao da se odnosi na novu Zemlju, glavni je naglasak ipak stavljen na duhovno iskustvo u Kristu, koje počinje u sadašnjosti. Ovo iskustvo je, naravno, početak vječnog života i bit će nastavljeno na Nebu i na novoj Zemlji.

Unatoč tome što gotovo svi suvremeni kršćani ne mare za subotu, Sveto pismo nastavlja pozivati na njezino svetkovanje u čast Kristu kao Stvoritelju i Otkupitelju. Takav poziv neizbježno izaziva protivljenje suboti.

Subota će imati posebno mjesto u posljednjoj krizi povijesti Zemlje. Pri kraju ovog doba doći će do jačanja demonske sile. Gnjev Sotone, tog Zmaja u Otkrivenju 12, usmjeren je na Ženin ostatak (Crkva, Otk 12,17), a narav i snaga te srdžbe prikazana je u Otkrivenju 13,11-17. Za ovaj ostatak posljednjeg vremena Biblija kaže da vrši Božje zapovijedi i ima svjedočanstvo Isusa Krista (Otk 12,17). Lažni znak, žig Zvijeri, nametnut je uz oštre sankcije cijelome svijetu (13,16.17). Ovaj je žig suprotan Božjem pečatu, koji je u Svetome pismu prikazan kao subota. Kao što je subota za stare Izraelce bila znak da je Jahve njihov Bog, tako će u toj posljednjoj krizi ona biti znak odanosti Bogu onih koji vrše sve Njegove zapovijedi. Ona će biti očitovanje potpunog pouzdanja Kristovog naroda u Njegovu spasiteljsku moć i dokaz odbacivanja Zvijeri i njezinog znaka. (Vidi Ostatak/Trojica anđela, V; Velika borba, V. A-D.)

IV. Važnost subote za kršćane

Vjernici koji prema biblijskim uputama svetkuju subotu, to čine s radošću, a ne iz prisile. Oni u suboti vide dokaze Božje ljubavi; oni također razumiju da svetkovanjem subote uzvraćaju

Njegovu ljubav. Pravi svetkovatelji subote manje razmišljaju o subotnjim ograničenjima, a više o njezinim prednostima.

Subota je najljepši dan u tjednu. Kad je Bog u svojem sveznanju i dobroti odlučio stvoriti ovaj svijet i to u šest dana stvaranja, On je također odlučio dodati još jedan dan – dan “počinka” – da dovrši sedmodnevni tjedan. Ovaj je dan poseban upravo zato što ga je Jahve blagoslovio i posvetio (Post 2,3). Subota ostaje za ljudski rod posebno značajan dio vremena, čije su značenje te fizički i duhovni blagoslovi danas bogatiji nego ikada. Stoga za nas koji živimo u ovom naraštaju još uvijek vrijede subotnji božanski blagoslovi i mi ih možemo u potpunosti doživjeti. Kad Kristovom milošću prihvatimo i živimo u radosti subote, ona postaje *naš* najljepši dan u tjednu.

Zreo kršćanin doživljava subotu kao vitalan dio izobilnog života, “vječnog života” u Kristu, koji kvalitativno počinje već sada, a prigodom Kristovog drugog dolaska kvantitativno će prijeći u vječnost. Kršćaninu koji raste, subota omogućava prisniju zajednicu s Kristom, dok ova zajednica s Kristom – kao i duhovni odmor, radost i sigurnost koju daje – istodobno vodi k boljem razumijevanju subote i jačanju iskustva svetkovanja subote. Gledano iz obje perspektive, subota nije teret, već ugodno oslobađanje od strke koja tako često ispunjava ostalih šest dana u tjednu. Ona u sebi sadrži Kristov “počinak” o kojem je govorio: “Dođite k meni svi koji ste umorni i opterećeni, i ja ću vas okrijepiti. Uzmite jaram moj na se i učite od mene. ... Jer je jaram moj sladak, a moje breme lako.” (Mt 11,28-30)

Osnova za našu teologiju o suboti i naše svetkovanje subote jest prisna osobna zajednica s Kristom, našim Spasiteljem. On je središte iz kojeg proizlaze sva naša vjerovanja i aktivnosti. Bez Njega smo nitko i ništa jer je On savršen; i samo u Njemu i kroz Njega možemo izgraditi valjano i znakovito kršćansko iskustvo.

Ispravno svetkovanje subote pretpostavlja u životu “svetost” koju nalazimo samo u Kristu. U Starome zavjetu Bog je Izraelcima stalno naglašavao potrebu da budu sveti zato što je On svet (vidi Lev 11,44; 19,2; 20,26). Ova se tema u Novome zavjetu ponavlja za kršćane (1 Pt 1,15.16). Ellen White je istaknula da je “subota znak Kristove sile da nas čini svetima” (*Čežnja vjekova*, str. 236) i “da bi subotu držali svetom, ljudi i sami moraju biti sveti” (isto, str. 231). Jedan drugi pisac to je rekao ovako: “Subota nema svrhe ako njezina stvaralačka moć ne postiže određeni rezultat u životu onoga koji je svetkuje. Svetost *samog* vremena mora se slagati sa svetošću *u* vremenu.” (Kubo 49)

V. Subota u povijesti

A. Razdoblje između dva zavjeta i rani judaizam

1. Razdoblje između dva zavjeta

Razdoblje između dva zavjeta (kraj petog stoljeća pr. Kr. do početka prvog stoljeća po Kr.) ima mnogo praznina u vezi s razvojem judaizma i svega što ga je pratilo. Pa ipak, postoji određena dokumentacija.

a. **Židovi s Elefantine.** Dokumenti s Elefantine, otoka na Nilu u gornjem Egiptu, blizu današnjeg Asuana, pokazuju da je još od petog stoljeća prije Krista tu postojala židovska kolonija. Tijekom 1940-ih stručnjaci su proučavali ispisane djeliće lončarije iz ove židovske kolonije. Dva

od njih samo usput spominju subotu, ali pokazuju da se subota svetkovala. Međutim, dva druga su mnogo određenija. U jednom slučaju ženi po imenu Yislah naređeno je da “pripremi” (“veže” [?]) vola u (ili prije [?]) subotu, da se ne bi izgubio. U drugom slučaju trebalo je prije subote obaviti određeni posao, vjerojatno primiti pošiljku riba. Bez obzira na to kakav je religijski sinkretizam vladao među Židovima na Elefantini, vidi se da su znali za pravilno svetkovanje subote.

b. Makabejski ustanak. Na početku makabejske pobune (166.–142. pr. Kr.) protiv vladara iz kuće Seleukovića, Antioha IV. Epifana, Židovi su se držali tradicije prema kojoj se subotom nisu borili. Međutim, već na početku ustanka Makabejaca, kad su neprijateljske vojske poubijale nekoliko tisuća Židova (1 Mak 2,31-38), makabejski vođa Matatija i njegovi pristaše zaključili su da *obrambeni* rat nije kršenje subote (rr. 39-41).

Godine 63. pr. Kr. Pompej Veliki, rimski vojskovođa, koristio je subotu za vojne pripreme kao što je podizanje zemljanih nasipa protiv jeruzalemskih bedema. Na kraju je, nakon tromjesečne opsade, u subotu ušao u grad. Rimljani su i 37. g. pr. Kr. u subotu osvojili Jeruzalem.

c. Knjiga o Juditi i Jubileji. Dva starozavjetna pseudoepigrafska djela govore o suboti. I Knjiga o Juditi i Jubileji datiraju od sredine do kraja drugog stoljeća prije Krista. U objema nalazimo običaj da se subotom ne posti. Što se tiče Judite (navodne junakinje iz razdoblja izgnanstva, ali po svemu sudeći izmišljene), zapisano je kako je ona, nakon što joj je muž za žetve ječma umro od sunčanice, postila “sve dane udovištva svoga osim uoči subote i za samih subota” (Jdt 8,2-6). Knjiga Jubileja propisuje smrtnu kaznu za pošćenje subotom (50,12.13). Smrtna kazna propisana je i za putovanje, paljenje vatre, klanje, postavljanje zamki i ribarenje te ratovanje.

Između drugih aktivnosti koje su bile zabranjene subotom uz prijetnju smrtnom kaznom, bili su bračni spolni odnosi, razgovori o poslovnim stvarima, uključujući planove za putovanje, zahvaćanje vode i iznošenje bilo čega iz stana (50,8). Jedine dopuštene subotnje aktivnosti bile su (1) jedenje, pijenje, počivanje i blagoslivljanje Boga te (2) prinošenje tamjana i donošenje darova i žrtava pred Gospodina (50,9-11). U knjizi se kaže da su Bog i anđeli na Nebu svetkovali subotu prije nego što je objavljena ljudima na Zemlji (2,30).

2. Rabinska tradicija

Prva opsežna kodifikacija usmenog zakona bila je Mišna, izrađena ne prije početka trećeg stoljeća. Ovaj dokument dobro oslikava zakonodavnu tradiciju među Židovima u novozavjetno vrijeme. Premda je subota spomenuta u nizu od šezdeset tri traktata (ili “knjige”) Mišne, dva su posebno posvećena suboti i “subotnjem danu hoda” – *Shabbath* i *Erubin*.

Traktat *Shabbath* navodi trideset devet vrsta glavnih kategorija poslova koji se moraju izbje- gavati i zatim nabraja niz aktivnosti za svaku od kategorija. Glavne su kategorije: “sijanje, oranje, žetva, vezanje snoplja, vršidba, vijanje, čišćenje uroda, mljevenje, prosijavanje, miješenje, pečenje, šišanje ovaca, pranje ili obrađivanje ili bojenje vune, pređenje, tkanje, pravljenje dvije petlje, upli- tanje tri niti, razdvajanje dvije niti, vezanje [čvora], odvezivanje [čvora], šivanje s dva uboda, lov na gazele, klanje ili deranje kože ili usoljavanje ili sušenje kože, struganje ili krojenje kože, pisanje dva pisma, brisanje dva slova da bi se napisala nova, građenje, rušenje, gašenje vatre, paljenje va- tre, udaranje čekićem i prenošenje bilo čega s jednog mjesta na drugo” (*Shabbath*, 7. 2).

Unutar ovih trideset devet glavnih kategorija nabraja se niz aktivnosti. Na primjer, bila je propisana određena količina za proizvode ili predmete koji se subotom mogu nositi: “slame

koliko krava uzme u jednom zalogaju”, “mlijeka dovoljno za jedan gutljaj”, “konopca toliko da se može izraditi ručica za košaru” i drugo (*Shabbath*, 7. 2–8. 7). Evo još nekih primjera iz traktata *Shabbath*: “Grčki izop ne smije se jesti subotom jer nije hrana za zdrave.” (14. 3) Osoba koju bole zubi “ne smije preko njih sisati ocat, ali ga može uzeti na uobičajen način, i ako ozdravi, bit će zdrava” (14. 4). Spominju se različiti čvorovi koji se subotom ne smiju vezati niti odvezivati, ali je jedan rabin objavio da nikoga “ne smatra krivim zbog bilo kakvog čvora koji se može odvezati jednom rukom” (15. 1). Za zahvaćanje vode iz zdenca ili čatrnje može se uzeti tikva s kamenom; ali ako kamen ispadne, osoba će biti kriva (17. 6), vjerojatno zato što kamen nije bio dio posude za izvlačenje vode, već teret u samoj posudi. Rad je, kako su ga rabini razumijevali, značio aktivnost *sa svrhom*, obavljan na *normalan način*. Zato se pisanje nogom ili ustima ili laktom, budući da nije bilo uobičajen način pisanja, nije smatralo krivnjom. Nesuglasje vlasti oko toga koja djela čine čovjeka krivim, još je više zakomplicalo situaciju (*Šabbath*, 12. 3-12. 5).

Traktat *Erubin* govori o udaljenosti koja se smjela prijeći u subotu, kao što je 2000 lakata “subotnjeg dana hoda”. Međutim, ova se udaljenost mogla povećati. Ako je čovjek prije zalaska sunca za početak subote otišao 2000 lakata iz grada u kojem je živio i na to mjesto stavio hrane za dva obroka te na ispravan način proglasio da je to njegov *erub*, to bi mjesto službeno postalo njegovo boravište za subotu. Onda bi u subotu mogao otići do tog mjesta i odande otići još 2000 lakata, dakle ukupno 4000 lakata.

Erub je također služio za prenošenje predmeta iz jednog stana u drugi. Time je prijedeno ograničenje kretanja od četiri lakta koje se odnosilo na pojedinačni stan. Ako su stanovnici obližnjih stanova u zajedničko dvorište stavili hranu prije početka subote i proglasili *erub*, više stanova (i zajedničko dvorište) moglo se smatrati jednim velikim stanom. Tako se subotom mogla iznositi hrana i drugi predmeti u dvorište i iz njega, te između dotičnih stanova. No postojala su i ograničenja: na primjer, ako su dva vanjska dvorišta činila *erub*, a između njih je bilo još jedno dvorište, u njega se smjelo pristupiti, ali se nije smjelo prelaziti iz jednog vanjskog dvorišta u drugo (*Erubin* 4. 6). Bilo je mnoštvo različitih aktivnosti i okolnosti koje su se odnosile na uporabu *eruba*.

Navedeni primjeri iz Mišne pokazuju kako je rabinska tradicija “ogradila” zakon i liberalizirala subotnja ograničenja. Na primjer, stroga pravila o premještanju predmeta u subotu, zasnovana na razradi zabrana u Jeremiji 17,22, bila su ublažena. Daljnji primjer liberalizacije stajališta bio je u tome što je netko mogao biti okrivljen za kršenje subote samo ako je *čitavo djelo* učinio u zabludi. Ako netko “počne neki posao u zabludi a završi ga svjesno, ili ako ga počne svjesno a završi u zabludi, nije kriv ... ako i početak i kraj svog posla nije učinio u zabludi” (*Shabbath* 11. 6). Ako je netko subotom nešto bacio, a onda se sjetio da je subota, a taj je predmet uhvatio drugi čovjek ili pas, ili je izgorio, nije kriv. Ako je bačeni predmet ranio bilo čovjeka bilo životinju, ali se prije nego što je rana bila zadana čovjek koji je bacio predmet sjetio da je subota, ne bi bio okrivljen za kršenje subote.

Sofizam književnika u razvijanju usmenog zakona doveo je do pojave takvog mnoštva ljudskih zabrana i prilagodbi da su samo učitelji Zakona (zakonici) bili u stanju shvatiti i izići na kraj s brojnim nijansama. Običan narod bio je potpuno zbunjen i zbog toga je smatran neznačicama u pogledu Zakona.

Unatoč takvom nespretnom teretu zabrana i prilagodbi, drevni judaizam je subotu smatrao posebnom prednošću i milinom. U petak uvečer subotu se dočekivalo s posebnim veseljem. Subotnji ručak bio je poseban i nikako ga se nije smjelo propustiti. Subotnja pravila bila su ublažena za određene prilike kao što su blagdani, i za slučajeve izuzetne hitnosti.

3. Eseni i betuzijanci

Josip Flavije kaže da su eseni bili najstroža židovska sljedba. Bili su mala, ali ipak značajna stranka u novozavjetnom razdoblju. Jedno esensko djelo, sastavljeno vjerojatno ne kasnije od jednog stoljeća nakon Knjige Jubileja, i nazvano Zadokov ili Damaščanski dokument, sadrži niz propisa o suboti (10. 14–11. 18). Glavni mu je cilj u velikoj mjeri sličan sadržaju iz Knjige Jubileja. Međutim, za kršenje subote nije spomenuta smrtna kazna (vjerojatno zato što je u to vrijeme “vlast nad životom i udovima” bila u rimskim rukama). Osim toga, subotnji dan hoda nije prelazio 1000 lakata (polovica udaljenosti koju su dopuštali farizeji), premda je onaj tko je subotom pasao stoku mogao prijeći 2000 lakata. Damaščanski dokument također određuje da se subotom ne smije nositi dojenče, da se životinjama ne smije pomagati kad se tele ili kote i da se subotom ne smije izvaditi mladunče životinje ako bi palo u čatrnju ili jamu. Josip Flavije je zapisao da eseni subotom nisu dopuštali ni pražnjenje crijeva (*Ratovi*, 2. 8. 9)!

Premda su saduceji, svećenička aristokracija u Novome zavjetu, bili helenisti, u temeljnim židovskim vjerskim propisima slijedili su pravila farizejske sljedbe. Saducejska podskupina poznata kao betuzijanci čini se da je dostigla esensku strogost. Poput esena, betuzijanci su slijedili solarni kalendar koji je onemogućavao da godišnji blagdani padnu na tjednu subotu. Po njihovom mišljenju takva je praksa značila zaštitu subote.

4. Filon i Josip Flavije

Na prijelazu u novozavjetno razdoblje, u prvoj polovini prvog stoljeća, Filon Aleksandrijski omogućuje uvid u teologiju o suboti i subotnje aktivnosti. Iznio ih je u apologetičkom okviru i odražavaju situaciju u Aleksandriji, a ne u Palestini. Filon spekulira o značenju broja sedam, govori o suboti kao rođendanu svijeta i raspravlja o filozofskom značenju počinka uključujući i elemente jednakosti i slobode sadržane u zapovijedi o suboti (*Posebni zakoni*, 2. 15; i *Dekalog*, 20).

Što se prakse tiče, Filon govori da se u sinagogu subotom odlazilo na proučavanje “filozofije” – odnosno Staroga zavjeta. Nema sumnje da je ovaj izraz uporabio zbog filozofske orijentacije u Aleksandriji i svoje osobne sklonosti prema filozofiji. Osim toga tvrdi da subotu treba u potpunosti posvetiti filozofiji poradi razvitka karaktera i pokoravanja savjesti (*O stvaranju*, 43). Židovske sinagoge bile su “škole zdrave svijesti”, u kojima su njegovane umjerenost, hrabrost, pravda i druge vrline (*Posebni zakoni*, 2. 15). Provoditi slobodno vrijeme na takvim mjestima za stjecanje mudrosti bilo je daleko bolje, smatra on, od provođenja vremena u športovima i zabavama (*Mojsije*, 2. 39).

I Josip Flavije, pri kraju prvog stoljeća, govori o Židovima koji nisu radili u sedmi dan, već su ga posvetili učenju židovskih običaja i zakona (*Starine*, 16. 2. 3). Osim toga, on navodi običaj jednog svećenika u Jeruzalemu koji je stajao blizu kule u jugozapadnom uglu hrama i u petak poslijepodne zatrubio kao znak približavanja subote, a to je isto činio kao znak završetka subote

u subotu uvečer (*Ratovi*, 4. 9. 12). Također bilježi podatak o zakonodavnoj židovskoj predaji da se subotom ne posti, i spominje propis da subotom treba ručati (*Život*, 279).

B. Subota i nedjelja u prvoj Crkvi

1. Podrijetlo svetkovanja nedjelje

Točan redosljed događaja koji su doveli do svetkovanja nedjelje ponešto je nejasan. Jasno je da se nedjelja nije počela svetkovati namjesto subote. Sve do četvrtog stoljeća nedjelja nije nadomjestila subotu kao dan počinka; dotad je kršćanska nedjelja bila radni dan, s vremenom odvojenim za posebno bogoslužje.

Godišnje proslavljanje nedjelje uskrsnuća moglo je biti prethodnica svetkovanju tjedne nedjelje, koja je postupno prihvaćena kao blagdan u čast uskrsnuća. U Novom se zavjetu smatralo da židovska Pasha ukazuje na pravo pashalno Janje; isto tako se smatralo da židovski blagdan prvih plodova ukazuje na Kristovo uskrsnuće (1 Kor 5,7; 15,20).

Prema Levitskom zakoniku 23,11, prvi snop trebalo je prinijeti "sutra dan po suboti". Farizeji su tumačili da je to dan poslije pashalne subote. Pashalno janje bilo je zaklano 14. Nisana, 15. Nisana slavila se pashalna subota, a 16. Nisana priniosio se prvi snop kao prvina, bez obzira na dan tjedna u koji su ovi datumi mogli pasti. Nasuprot tome, eseni i betuzijanski saduceji tumačili su da izraz "sutra dan po suboti" znači dan nakon tjedne subote, a to je *uvijek* bila nedjelja.

Kršćani su svoj blagdan uskrsnuća "prvina" slavili *godišnje*, a ne tjedno, i po svemu sudeći slavili su ga u skladu sa starim običajem židovskog slavljenja prvina. Tako su prvi kršćani prihvatili oba tipa židovskog računanja – farizejski i esensko-betuzijanski – što se vidi iz "sukoba oko Uskrsa" do kojeg je došlo krajem drugog stoljeća.

S vremenom se ovaj *godišnji* blagdan pretvorio u *tjedni* vjerojatno iz niza razloga kao što su protužidovsko raspoloženje (posebno prisutno u Rimu i Aleksandriji) i degradiranje subote subotnjim postom. Osim toga, postoje dokazi koji ukazuju na to da je razdoblje od sedam tjedana između Uskrsa i Pedesetnice imalo posebno značenje za određene dijelove prve Crkve, i običaj slavljenja nedjelje tijekom tog razdoblja mogao se poslije proširiti na cijelu godinu.

2. Subota i nedjelja u drugom i trećem stoljeću

a. Najraniji podaci. Treba spomenuti tri teksta koji u drugom stoljeću govore o danu odmora, jer se za njih tvrdilo da potvrđuju svetkovanje bilo nedjelje, bilo subote, premda nijedan posebno ne spominje bilo koji od tih dana. To su tekstovi Ignacija Antiohijskog, Plinija, rimskog namjesnika u Bitiniji, i *Didache*.

Oko 115. godine Ignacije Antiohijski napisao je poslanicu Magnežanima u Maloj Aziji; u njoj je ove kršćane upozorio na izuzetnu krajnost judaističkog življenja. U *Poslanici Magnežanima* 9. 1, govori o tome "kako više ne treba subotariti, već živjeti u skladu s Gospodnjim, u kojem se pojavila i naša nada u njega". Ovo je često bilo tumačeno da "više ne treba svetkovati subotu, već živjeti u skladu s danom Gospodnjim [nedjeljom]". Riječi "dan" nema u grčkom pa je dodana. Umjesto dodavanja riječi "dan", mogli bismo dodati riječ "život", pa bi prijevod glasio: "... već živjeti u skladu s Gospodnjim životom". Prema grčkoj konstrukciji ove rečeni-

ce, moguće je i jedno i drugo značenje, ali bi "s Gospodnjim životom" bilo posebno prikladno s obzirom na to da se u njemu "pojavi i naša nada u njega [Krista]".

Izraz "subotariti" prikazuje opći način života, a ne svetkovanje nekog dana. Jedan interpolator Ignacija iz četvrtog stoljeća nije izraz "subotariti" izjednačio sa svetkovanjem subote, jer je poticao na svetkovanje oba dana, subote i nedjelje. Jedino je imao primjedbu na židovski način svetkovanja subote (vidi V. B. 3. a). Kontekst Ignacijevе izjave – poziv na oponašanje starozavjetnih proroka (8. 2–9. 1) – pokazuje da on raspravlja o načinu života, a ne o danima bogoslužja. Starozavjetni proroci, koji nisu subotarili, a živjeli su u skladu s "Gospodnjim", nisu svetkovali prvi dan tjedna, već sedmi, subotu.

U pismu što ga je poslao rimskom caru Trajanu 112. godine, rimski namjesnik Plinije govori o običajima kršćana u Bitiniji. Neki od tih kršćana su otpali, a kad ih je Plinije ispitivao o njihovim ranijim vjerovanjima i načinu života, rekli su da je njihovo nedjelje bilo u tome što su se "utvrđenog dana" (ili "određenog dana") prije izlaska sunca sastajali i pjevali himne Kristu kao Bogu (*Pisma*, 10. 96). Ovaj običaj više nalikuje na godišnji blagdan izlaska sunca u čast uskrsnuća nego na svetkovanje bilo tjedne subote ili tjedne nedjelje.

Jedan priručnik pod nazivom *Didache*, koji možda potječe iz prve polovine drugog stoljeća, u četrnaestom poglavlju poziva da "prema (ili "na") Gospodnjem" bude sastanak, lomljenje kruha i održavanje euharistije. Protumačeno je da se ovaj tekst odnosi na svetkovanje tjedne nedjelje, godišnji Uskrs ili subotu sedmoga dana. Međutim, kontekst i narav ove izjave ukazuje na potpuno drugačije tumačenje koje se čini vjerodostojnijim: da je imenica koju treba dodati *nalog* (ili "zapovijed" ili "doktrina"). To bi značilo da tekst glasi "prema Gospodnjem nalogu".

b. Crkveni oci u drugom stoljeću. Najraniji tekst koji ukazuje na štovanje nedjelje kao dana kršćanskoga bogoslužja potječe iz *Poslanice Barnabe Aleksandrijskog* (oko 130.). U potpuno alegorijskoj raspravi Barnaba spominje subotu kao znak milenija i "osmi dan" (nedjelju) kao simbol nove Zemlje; čini se da također sugerira da taj "osmi dan" kršćani trebaju svetkovati ili dan koji treba tako svetkovati (*Poslanica*, 15).

Ako je Barnaba malo neodređen, Justin Mučenik iz Rima (oko 150.) sasvim je jasan. U svojoj *Apologiji* rimskom caru i senatu, Justin opisuje njemu dobro poznato nedjeljno jutarnje bogoslužje (*1 Apologija*, 67). Po svemu sudeći, bogoslužje se održavalo vrlo rano ujutro. Međutim, nedavno provedeno istraživanje postavlja pitanje nije li ulomak 67 umetnut kasnije. Justinov *Dijalog sa Židovom Trifonom* iznosi Justinovo gledište o superiornosti kršćanstva nad judaizmom. U polemici u ovom djelu Justin umanjuje značenje subote, kako to pokazuje sljedeća izjava: "Zar ne vidiš [Trifone] da počela ne miruju i ne svetkuju subotu? Ovisi o tome gdje si rođen." (23)

Prema kraju drugog stoljeća Klement Aleksandrijski grdio je subotu i zagovarao prvi dan tjedna. Na razne spekulativne načine Klement daje prednost prvom danu tjedna. On je ujedno i prvi od crkvenih otaca koji je tjednu nedjelju nazvao "danom Gospodnjim", pri čemu se na neobičan i izuzetno alegorijski način pozvao na grčkog filozofa Platona (428.–348. pr. Kr.): "Platon proročki govori o danu Gospodnjem u svojoj desetoj knjizi *Republika* ovim riječima: 'I kad im je svima na livadi prošlo sedam dana, osmog su dana krenuli i stigli nakon četiri dana.'" (*Miscellanies*, 5. 14)

Irenej Lionski (djelovao oko 175.–200.) primijenio je izraz "dan Gospodnji" na Vazam u svojoj raspravi *O Uskrsu* (više ne postoji). Nepoznati pisac tvrdi da je za Ireneja "Pedesetnica" imala "isto značenje kao dan Gospodnji". Prema tome, Irenejev "dan Gospodnji" bio je godišnji

Vazam jer je usporedba između dva *godišnja* blagdana očita (*Fragments From the Lost Writings of Iraeneus*, 7).

c. Apokrifni izvori iz drugog stoljeća. O “danu Gospodnjem” govore dva apokrifna izvora, možda dva ili tri desetljeća prije Klementa Aleksandrijskog (premda datiranje nije sigurno). Petrovo evanđelje govori da je Krist uskrsnuo u “dan Gospodnji”, ali ne spominje ni godišnje ni tjedno svetkovanje tog dana. Djela Ivanova izvješćuju da je apostol Ivan prekinuo post “sedmog dana, budući da je to bio dan Gospodnji”. U ovom izvoru nešto kasnije Ivan putuje kao zatvorenik, i moguće je da se misli na sedmi dan tog putovanja. Međutim, kako crkva na istoku nije postila subotom (vidi V. B. 3. b), Ivan bi tog dana prekinuo post. Nijednom od ova dva apokrifna izvora ne treba mnogo vjerovati. No činjenica da Djela Ivanova i Otkrivenje potječu iz rimske pokrajine Azije, ukazuje na uobičajenu uporabu i značenje izraza “dan Gospodnji” kao sedmog dana, subote, u ovim Djelima i Otkrivenju 1,10.

d. Crkveni oci u trećem stoljeću. Tijekom trećeg stoljeća jako se proširilo kršćansko svetkovanje nedjelje svakog tjedna. Međutim, još uvijek nije bilo pravog sukoba zbog subote, osim u nekoliko mjesta kao što su Rim, Aleksandrija i područje oko Kartage koje je bilo pod utjecajem Rima. Kao u novozavjetna vremena, takva bi i sada šutnja o nekom sukobu bila pokazatelj da je u kršćanskom svijetu uglavnom održavan status quo.

U Rimu i sjevernoj Africi vladalo je drugačije gledište. Nasuprot ranijoj polemici Justina Mučenika, Hipolit Rimski se na početku trećeg stoljeća snažno odupro postu subotom i nedjeljom. U Rimu se pojavio običaj posta svake subote, pa je ona postala danom turobnosti umjesto radosti. Međutim, nedjeljom nikad nije bilo posta i Hipolit je zahtijevao da se slična čast ukaže suboti.

U sjevernoj je Africi Tertulijan, Hipolitov suvremenik, isprva bio negativno raspoložen prema svetkovateljima subote jer je smatrao da njihov običaj nekležanja subotom uzrokuje neslogu (*O molitvi*, 23). (Na rimskom zapadu klečanje se smatralo nečim negativnim, neprikladnim za dan radosti pa stoga kršćanski štovatelji nedjeljom nisu klečali.) Međutim, poslije je branio subotu, žestoko se protiveći postu subotom (*Protiv Marciona*, 4. 12. 30 i *O postu*, 14). Možemo zaključiti da subota nije potpuno nestala ni u Rimu ni u sjevernoj Africi. U ostalom dijelu kršćanskog svijeta nedostatak polemike pokazuje da svetkovanje nedjelje nije ometalo ni svetkovanje subote.

3. Subota i nedjelja od četvrtog do šestog stoljeća

a. Četvrto stoljeće. Početkom četvrtog stoljeća Konstantinov čuveni proglas o nedjelji, objavljen 7. ožujka 321., snažno je utjecao na subotu i nedjelju. Ukaz je glasio: “Na časni Dan Sunca neka magistrati i narod koji živi u gradovima počiva, neka budu zatvorene sve radionice. Međutim, na selu, osobe koje se bave ratarstvom mogu slobodno i po zakonu nastaviti s obavljanjem svojih poslova jer se često događa da neki drugi dan nije tako pogodan za sjetvu žita i sadnju vinove loze, pa se zbog zanemarivanja pravog trenutka za takve poslove mogu izgubiti nebeski blagoslovi.” (9BC 999)

Ovom je proglasu očito nedostajala kršćanska orijentacija, jer nedjelju naziva “časnim Danom Sunca”. Osim toga, Konstantinovi propisi nisu bili načinjeni po uzoru na starozavjetnu subotu, jer je izuzeo ratarske poslove, a to je rad koji je u Petoknjižju bio izričito zabranjen. Još jedan proglas s datumom od 3. srpnja iste godine sadržavao je vojne propise vezane uz nedjelju.

Oko šezdeset pet godina kasnije, 386., carevi Teodozije I. i Gracijan Valentinijan zabranili su sudske parnice i plaćanje javnih ili privatnih dugova nedjeljom. Vladari koji su slijedili nakon njih još su više proširili ograničenja kako bi što više "posubotili" kršćansku nedjelju.

Najraniji poznati crkveni dokument kojim je odbačeno svetkovanje subote i nadomješteno svetkovanjem tjedne nedjelje, potječe s regionalnog koncila u Laodiceji, za koji se misli da je zasjedao oko 364. godine. U svojem 29. kanonu koncil određuje: "Kršćani se ne smiju judaizirati niti biti besposleni subotom, već tog dana trebaju raditi; ali dan Gospodnji [nedjelju] trebaju posebno poštovati i, budući da su kršćani, ako je moguće, tog dana ne trebaju raditi. Međutim, ako se ustanovi da se judaiziraju, oni će biti odsječeni od Krista." (Hefe, sv. 2, str. 316)

Odanost sedmom danu suboti nije se predala bez borbe. U četvrtom stoljeću nailazimo na priličnu polemiku o suboti i nedjelji. Nasuprot zaključcima koncila u Laodiceji, jedna kompilacija iz četvrtog stoljeća, poznata kao *Apostolska konstitucija*, tvrdi: "Neka robovi rade pet dana; ali u subotnji dan i dan Gospodnji [nedjelju] treba im dati slobodno da mogu ići u crkvu po upute u pobožnosti" (8. 33), i: "No držite subotu i blagdan dana Gospodnjeg [nedjelju], jer je prva uspomena na stvaranja, a druga na uskrsnuće." (7. 23) Isti izvor sadrži nekoliko sličnih izjava (2. 36; 2. 47; 7. 36). Nekako u isto vrijeme Ignacijev interpolator savjetuje: "Neka svatko od vas drži subotu na duhovan način, radujući se razmišljanju o zakonu. ... I nakon svetkovanja subote, neka svaki Kristov prijatelj drži dan Gospodnji kao blagdan, dan uskrsnuća, kraljicu i glavu svih dana." (*Poslanica Magnežanima*, 9)

b. Peto stoljeće. U petom stoljeću Johannes Eremita (Ivan Kasijan) spominje dolazak u crkvu subotom i nedjeljom, tvrdeći da je čak vidio jednog redovnika koji je ponekad postio pet dana u tjednu, ali je subotom i nedjeljom išao u crkvu i vodio kući goste na objed u ta dva dana (*Institutiones*, 5. 26). Ostale njegove tvrdnje odnose se na bogoslužja subotom i nedjeljom (*Institutiones*, 3. 2; *Razgovori s Ocima*, 3. 1). U pozitivnom smislu spominje oba dana još jedan crkveni otac, Asterije iz Amazije (u Pontu, današnjoj Turskoj). On je oko 400. godine izjavio da je za kršćane prekrasno što se "ova dva dana sastaju" – "subota i dan Gospodnji" – svakog tjedna okupljajući narod sa svećenicima kao njihovim učiteljima (*Homilija* 5, prema Mt 19,3).

Augustin (354.–430.), biskup iz Hipona u sjevernoj Africi, u više je svojih pisama raspravljao o sukobu oko posta subotom (*Poslanice*, 36 [upućena Kasulanu], 54 [upućena Januariju] i 82 [upućena Jeronimu]). U pismima Kasulanu i Januariju primijetio je da velika kršćanska crkva u Milanu ne drži subotnji post (36. 32 i 54. 3).

Augustin je isto tako pojasnio da je subotnji post ograničen na Rim i neka druga mjesta na Zapadu (36. 27); crkve na Istoku i "u najvećem dijelu kršćanskog svijeta" ne drže subotnji post (82. 14). Slično je Kasijanovo svjedočanstvo kada tvrdi da "neki u nekim zemljama na Zapadu, a posebno u gradu [Rimu]" poste subotom (*Institutiones*, 3. 10).

Posebno su zanimljivi izvještaji dvojice crkvenih povjesničara iz petog stoljeća. Sokrat Skolastik (djelovao oko 440.) pisao je: "Premda gotovo sve crkve u svijetu slave otajstvo [Gospodnju večeru] subotom svakoga tjedna, osim kršćana u Aleksandriji i Rimu, koji su na temelju neke stare predaje to prestali činiti." (*Crkvena povijest*, 5. 22) Sozomen, Sokratov suvremenik, pisao je: "Stanovnici Carigrada, i gotovo posvuda, okupljaju se subotom, kao i prvog dana tjedna, dok se taj običaj nikad ne održava u Rimu ili u Aleksandriji." (*Crkvena povijest*, 7. 19) Dobro je podsjetiti

se da su Rim i Aleksandrija bili jedina dva grada koji su još u drugom stoljeću pokazali negativan odnos prema suboti (vidi V. B. 2. b).

c. Šesto stoljeće. Tijekom šestog stoljeća poduzete su značajne mjere da se ukine subota i promiče svetkovanje nedjelje. Više je teoloških razloga dovelo do umanjivanja važnosti subote, ali mnogo značajniji su bili proglašeni crkvenih sinoda i naredbe vladara. Treći orleanski sinod 538. godine zabranio je "poljodjelske poslove" nedjeljom da bi "narod mogao dolaziti u crkvu na bogoslužje" (Hefele, sv. 4, str. 209). Dok je Konstantinov proglas o nedjelji izuzeo ratarske poslove pri svetkovanju nedjelje, sada se posebno spominju "poljodjelski poslovi". Ovo je bio veliki korak prema primjeni subotnjih propisa iz Petoknjžja. Drugi sinod u Maconu 585. i koncil u Narbonni 589. donijeli su nove propise o strogom svetkovanju nedjelje (isto, 407,422). Osim toga, propise iz Macona "objavio je kralj Guntram u proglasu od 10. studenoga 585., u kojem je ozakonio savjesno svetkovanje nedjelje" (Isto, 409). Ovim je građanska vlast poduprla Crkvu, i ta će se pojava u nekoliko sljedećih stoljeća jako raširiti. Krajem šestog stoljeća nedjelja je gotovo u čitavoj Europi nadomjestila subotu. Sada je ona postala kršćanskim danom odmora i bogoslužja.

d. Subota i nedjelja u Etiopiji. U nekim dijelovima Etiopije ili među nekim etničkim skupinama u toj zemlji razvio se ponešto različit odnos između subote i nedjelje. U takozvanom *Egipatskom crkvenom redu*, očito zasnovanom na Hipolitovoj *Apostolskoj predaji* s početka trećeg stoljeća, nalazimo etiopsku verziju propisa prema kojem u subotu i u prvi dan tjedna "biskup, ako je moguće, svojom rukom dijeli kruh svemu narodu, dok ga đakoni lome". Isti dokument pokazuje da su oba dana smatrana različitima od "drugih dana"; postoji i tekst u kojem su oba dana nazvana "subotama" (*Statutes of the Apostles*, 66).

C. Subota u Srednjem vijeku i u razdoblju reformacije

Od šestog stoljeća nadalje u Europi se razvilo strogo svetkovanje nedjelje. Tijekom Srednjeg vijeka sve više se smatralo da se zapovijed o suboti u Dekalogu odnosi na prvi dan tjedna. Međutim, nema podataka da je u ovom razdoblju riječ "subota" bila u široj uporabi za nedjelju. U Europi je bilo uobičajeno da se za prvi dan tjedna rabi izraz "dan Gospodnji". No u Etiopiji se do naših dana sačuvala predaja prema kojoj se i sedmi dan i nedjelja smatraju "subotama".

1. Srednji vijek

Tijekom Srednjeg vijeka razvila se katolička teologija prema kojoj je nedjelja ispunjenje subotnje zapovijedi. Zamisao je bila da se propis zapovijedi ne dira, ali da je vlašću Katoličke crkve subota promijenjena u nedjelju. Odredbe Zakona smatrane su moralnima i trajno obvezatnima, dok se izbor dana smatrao obrednim i privremenim, prolaznim i stoga predmetom koji Crkva može promijeniti.

Nekoliko izvora iz devetog stoljeća jasno pokazuje da je postojala svijest o tome da je nedjelja zamijenila subotu, kao na primjer u Kanonu 50 Pariškog sinoda 829. Ali klasičnu formulaciju dao je Toma Akvinski (umro 1274.), koji je ipak smatrao da nedjelju ne treba tako strogo svetkovati kao što se svetkovala starozavjetna subota. Ustvrdio je da je u doslovnom smislu "zapovijed o držanju subote [u Dekalogu] djelomice moralna, a djelomice ceremonijalna" – moralna u tome što ljudska bića trebaju odvojiti neko vrijeme da se posvete onome što je Božje, i ceremonijalna s obzirom na određeno vrijeme (*Summa theologica*, 2a2ae. 122. 4)

Tijekom većeg dijela Srednjeg vijeka postoje podaci koji ukazuju na velike napore crkvenih vlasti i svjetovnih vladara da nametnu svetkovanje nedjelje. Pa ipak, neki su kršćani u Europi odbili odbaciti subotu. Podaci o takvim svetkovateljima subote potječu s kraja Srednjega vijeka: slučaj svetkovanja subote u Engleskoj 1402.; skupina od šesnaest do osamnaest osoba uhićenih 1420. u Douaiju u Francuskoj zbog teoloških nazora i načina života koji je obuhvaćao i svetkovanje subote, te svetkovatelji subote u Norveškoj 1435. i 1436. Informacije o svim takvim slučajevima dolaze od protivnika svetkovatelja subote. Međutim, početkom šesnaestog stoljeća dokumentirani podaci iz norveških gradova navode crkvenu zabranu svetkovanja subote s jedne strane, i neki stupanj ohrabrenja klera na takvo svetkovanje subote s druge strane.

2. Razdoblje reformacije

a. Glavni reformatori. Budući da je Martin Luther (1483.–1546.), pionir protestantske reformacije, naglašavao kršćansku slobodu i ustao protiv brojnih ceremonija i “ceremonijalne strogoće” Rimokatoličke crkve, smatrao je da ni subota ni nedjelja nije božanski propis i da je katoličko pretvaranje nedjelje u subotu nevažice. No budući da je bilo važno imati jedan dan za bogoslužje, Luther je izabrao nedjelju jer je to tradicionalno bio tjedni dan bogoslužja u koji se narod po navici okupljao u crkvi.

Jean Calvin (1509.–1564.) zastupao je gledište slično Lutherovu o svetkovanju nedjelje kao zgodnoj prigodi, a ne nužnom zahtjevu za ispunjavanje božanskog propisa u vezi s tjednim bogoslužjem. Međutim, Calvin se razlikovao od Luthera u tome što je odbacio katoličko razlikovanje moralnih i ceremonijalnih elemenata u zapovijedi o suboti, koje je Luther zadržao. Calvin je vjerovao da je prva kršćanska Crkva ukinula subotu, a na njezino mjesto stavila nedjelju. Također je mnogo jasnije od Luthera protumačio teologiju o suboti ukazujući na njezine tri glavne funkcije: (1) subota je važna za duhovni rast; (2) ona je uporište za javno bogoslužje i (3) ima društveno i humanitarno značenje jer se praktično brine da se sluge mogu odmoriti. Ovi su stavovi objavljeni u njegovom izdanju *Ustanova kršćanske vjere* još 1536.

Martin Bucer (1491.–1551.), značajni reformator iz Strasbourga, bio je poznat po svojem duhu otvorenosti i toleranciji, ali je neobično što je zastupao strogo svetkovanje nedjelje. U nedjelju nitko nije smio obavljati “nepotrebne tjelesne poslove”, čak ni one korisne, i nije se smio baviti nikakvim “tjelesnim djelima” (rad za plaću, vraćanje dugova, športovi i drugo) niti je smio izostati s vjerskih okupljanja (*De regno Christi*, 2. 10). Bucer i njegovi kolege otišli su 1532. tako daleko da su od strasbourških građanskih vlasti zatražili da zabrane svaki rad nedjeljom, osim aktivnosti nužnih za zadovoljavanje tjelesnih potreba. Grad je 1534. proglasio uredbu u tom pogledu, uz teške novčane kazne za neposluh.

Prisni Lutherovi suradnici u Wittenbergu, kao na primjer Philip Melancthon (umro 1560.), u osnovi su prihvatili Lutherovo stajalište. U Zürichu su Ulrich Zwingli (umro 1531.) i njegovi sljedbenici na isti način prilazili svetkovanju nedjelje. Časni izuzetak bio je bivši Lutherov prijatelj i kolega Andreas Bodenstein von Carlstadt (umro 1541.), koji je na Lutherovo nezadovoljstvo 1524. objavio raspravu u kojoj se zauzeo za prilično strogo svetkovanje subote. U njoj je Carlstadt također pokazao da je nedjelja dan “koji su uspostavili ljudi” pa je o suboti govorio kao osporavanom predmetu.

Neki engleski reformatori s početka šesnaestog stoljeća, kao što je bio William Tyndale (umro

1536.), otišli su dalje od Luthera i Calvina umanjujući potrebu za nekim posebnim danom tjedna za zajedničko bogoslužje. Tyndale je predložio da bi se za bogoslužje mogao odrediti svaki deseti dan ako bi to pomoglo u potiskivanju praznovjerja. Međutim, on je u praksi slijedio običaj prema kojem su tjedna okupljanja u Engleskoj, kao i drugdje, padala na prvi dan tjedna.

b. Svetkovatelji subote u šesnaestom stoljeću. U Europi je u vrijeme razdoblja reformacije nedjelja bila gotovo jedini dan za održavanje kršćanskih bogoslužja. No neke su skupine subotu smatrale glavnim danom bogoslužja. U samo nekoliko slučajeva svetkovala su se oba dana, subota i nedjelja.

Najpoznatiji primjer svetkovanja subote u Europi tijekom šesnaestog stoljeća potječe od nekoliko anabaptističkih skupina. Detaljni podaci o njihovim vjerovanjima dolaze od njihovih klevetnika. U nastojanju da ove anabaptiste ocrne, njihovi su se protivnici poslužili određenim anabaptističkim argumentima. Oni su pouzdani, posebno s obzirom na to da nam više nisu dostupni spisi o suboti koje su napisali anabaptisti kao što su Oswald Glait i Andreas Fischer, koji su 1527. i 1528. prihvatili svetkovanje subote. Njihovi biblijski argumenti iz Staroga i Novoga zavjeta jako su slični onima koje i danas iznose svetkovatelji subote. Oni su prvo ozakonjenje nedjelje također pripisali Konstantinu Velikome.

U Španjolskoj je reformni pokret, što ga je vodio Constantino Ponce de la Fuente (umro 1560.), obuhvatio i svetkovanje sedmoga dana subote. Drugi takav pokret u Transilvaniji započeo je Andreas Eössi krajem šesnaestog stoljeća koji je cvjetao još do drugog desetljeća sedamnaestog stoljeća. Međutim, Simon Pechi, Eössijev nasljednik u vođenju ovih transilvanskih svetkovatelja subote, učinio je pokret više židovskim nego kršćanskim. U nordijskim zemljama, u Norveškoj, 1544. izdan je proglas protiv svetkovatelja subote, a desetljeće kasnije je i kralj Gustav I. Vasa, koji je vladao u Švedskoj i Finskoj, izdao proglas protiv svetkovatelja subote u Finskoj. S kraja šesnaestog stoljeća postoje podaci o svetkovateljima subote u Švedskoj. A iz Nizozemske, Francuske, Rusije i diljem Europe postoje izvještaji koji govore o svetkovateljima subote, premda se u nekim slučajevima možda radilo o Židovima, a ne kršćanima.

D. Subota među puritancima i baptistima

1. Puritansko nedjeljno subotarstvo

Protestantsko naglašavanje nedjelje kao "kršćanske subote" pojavilo se krajem šesnaestog stoljeća među puritancima u Engleskoj. Puritanci su taj dan poštovali ne samo bogoslužjima, već i vrlo strogim zabranama. Međutim, ova se strogoća nije slagala s općom klimom u Engleskoj, posebice među anglikancima koji su bili "državna crkva". Vjerskim sporazumom što ga je načiniła kraljica Elizabeta I., bila je dopuštena prilična sloboda u vjerovanjima i vjerskoj praksi, što je puritansku strogoću činilo još odbojnijom. Na primjer, kraljica se 1585. usprotivila pokušaju Parlamenta da usvoji zakon o strožem subotnjem svetkovanju nedjelje.

Ovaj je predmet doveo do snažnog sukoba između puritanaca i anglikanaca. *Doctrine of the Sabbath* Nicholasa Bownda objavljena 1595. bila je puritanski bojni poklik o važnosti "biblijske subote" (nedjelje) za Englesku kao "Sveti Commonwealth". Bownd je uporabio "teoriju prijenosa" u pretvaranju nedjelje u subotu, tvrdeći da su ovaj dan sami apostoli prenijeli sa subote na nedjelju.

Na puritansko svetkovanje nedjelje reagirao je 1618. kraj James I. u svojem djelu *Book of Sports*, u kojem je iznio i podupro anglikansko stajalište. Usljedila je ozbiljna rasprava pa je kasnije kralj Charles I. ponovio izdanje *Book of Sports*. Anglikanci su dva glavna tjedna bogoslužja održavali nedjeljom, ali nakon povratka iz crkve ljudi su bili slobodni ići za svojim poslovima, baviti se športom ili drugim zabavama. Puritanska praksa je jako odudarala od toga jer su ozbiljno ustrajavali na tome da se svojom nedjeljom drže starozavjetnih propisa o suboti. Kad je 1620-ih i 1630-ih puritanizam došao u Ameriku, i tamo je prenio isto stajalište o vrlo strogom svetkovanju nedjelje.

2. Subota u Engleskoj

Iz redova engleskog puritanizma pojavilo se nekoliko skupina, a među njima su bili i oni koji su vjerovali u krštavanje odraslih. Ovi su baptisti u većini slučajeva također bili revni svetkovatelji nedjelje. Međutim, među njima je bilo i nekih poznatih zagovornika svetkovanja subote. U proučavanju razloga za uzimanje nedjelje kao subote, oni su učinili sljedeći logični korak: prihvatili su *upravo onaj dan* koji je Biblija proglasila subotom.

John Traske (umro oko 1636.) i Theophilus Brabourne (umro oko 1661.) bili su među prvim snažnim zagovornicima subote kao pravog dana bogoslužja. Nigdje u Svetome pismu nisu mogli naći "teoriju prijelaza". No našli su da je dan bogoslužja za Krista i Njegove apostole bio subota. Počevši s jednom publikacijom 1628., Brabourne je tijekom tri desetljeća izdao najmanje četiri veća djela o suboti. Premda se čini da se pod crkvenim pritiskom Brabourne vratio na anglikansko stajalište, u svojim je djelima čvrsto do kraja zastupao svetkovanje sedmoga dana tjedna.

3. Subota u Novom svijetu

U Novom svijetu (zapadnoj hemisferi) prvi su svetkovali subotu židovski useljenici. Prvi su židovski useljenici 1502. iz Portugala emigrirali u Brazil. Druga je skupina stigla u Meksiko 1521. Krajem šesnaestog stoljeća Židovi su se naselili i u Argentini, a sredinom sedamnaestog stoljeća osnovane su židovske zajednice na Nizozemskim Antilima. Osnivači prve židovske zajednice na području koje će se poslije nazvati Sjedinjenim Državama, bili su useljenici iz Brazila koji su 1654. osnovali *Sherith Israel* u Novom Amsterdamu (danas New York).

Baptisti sedmoga dana bili su prvi kršćani svetkovatelji subote u Novom svijetu, pri čemu je najranije dokumentirano svetkovanje subote bilo od strane Stephena Mumforda koji je 1664. iz Engleske emigrirao u Newport na Rhode Islandu. Tu se pridružio baptističkoj zajednici i utjecao na neke od njezinih članova da prihvate biblijsku subotu; time je izazvao ozbiljan sukob. Na kraju je navukao osudu ove zajednice na sebe i svoje obraćenike. U prosincu 1671. godine, zajedno sa šestoricom ili sedmoricom istomišljenika, odvojio se od baptističke crkve u Newportu i osnovao prvu zajednicu baptista sedmoga dana na američkom tlu. Ovi su svetkovatelji subote izabrali Williama Hiscoxa, jednog od Mumfordovih obraćenika, za svojeg prvog pastora. Ubrzo su se baptisti sedmoga dana proširili u druge dijelove Nove Engleske i dalje na Zapad.

Baptisti sedmoga dana bili su gorljivi branitelji subote; izdavali su i dijelili literaturu koja je obrađivala ovaj predmet. S porastom broja vjernika i broja zajednica u Americi, ova se skupina svetkovatelja subote organizirala u savez zajednica tijekom prvih godina devetnaestog stoljeća.

Godine 1818. službeno su usvojili ime "baptisti sedmoga dana". Njihovi časopisi *Missionary Magazine* i *Protestant Sentinel* počeli su izlaziti 1821. odnosno 1830.; nadomjestio ih je 1844. časopis *The Sabbath Recorder*. Jedan od glavnih ciljeva ovih časopisa bio je objavljivanje članaka o suboti. Godine 1835. osnovano je društvo za izdavanje traktata (od 1844. nosilo je ime American Sabbath Tract Society), a do 1850. izdalo je sedamnaest traktata i šest knjiga o suboti, uključujući i pretisak djela Georgea Carlowa *Truth Defended* iz 1724.

Početak devetnaestog stoljeća argentinski rodoljub Ramos Mexia (1773.–1825.) proučavao je Bibliju i osvjedočio se u važnost subote. Na njegovoj farmi južno od Buenos Airesa subotom je prestajao svaki rad.

E. Židovi i subota u naše vrijeme

Unatoč ograničenjima i zabranama kodificiranim u Mišni i Talmudu, Židovi su u razdoblju nakon Krista bili oduševljeni i gorljivi svetkovatelji subote. Pobožni Židovi dočekuju i cijene subotnje sate kao da im u posjet dolazi kraljica ili mladenka, što su dvije metafore kojima opisuju subotu. Međutim, u današnjem judaizmu strogost u tradicionalnom svetkovanju subote varira između više glavnih skupina u koje se judaizam podijelio.

Neki su židovski pisci devetnaestog i dvadesetog stoljeća ostavili snažan pečat na razvoj teološke misli o suboti. Vrlo poznati među njima su Samson Hirsch, Hermann Cohen, Leo Baeck, Martin Buber i Franz Rosenzweig, koji su istaknuli odnos subote prema Božjoj vladavini, čovjekovoj etici i općoj moralnosti. Na primjer, Cohen vidi subotu kao prvi korak prema ukidanju ropstva, a taj je koncept paralelan Hirschovu prema kojem subota stavlja gospodara i slugu na istu razinu kao slobodne osobe.

No možda ni jedna druga židovska publikacija u naše vrijeme nije snažnije djelovala na teologiju subote od djela Joshue Abrahama Heschela *The Sabbath: Its Meaning for Modern Man*, objavljenog 1951. Kod Heschela je bilo prisutno isto etičko usmjerenje prije spomenutih židovskih pisaca, uključujući koncept subote kao "izjednačenja". Jedna od njegovih glavnih tema je univerzalnost vremena. Među njegovim predivnim opisima subote ističe se izraz "palača u vremenu", što je i naslov prvog poglavlja. On isto tako ističe da dok se ljudska bića bore za prostor, vrijeme je uvijek dostupno svima. Međutim, subota je poseban dio vremena koji je izdvojen od vremena uopće. Nema sumnje da je subota "primirje u čovjekovoj borbi za opstanak" (29). No ona je i više od toga jer je "duboko svjesni sklad čovjeka i svijeta, naklonost prema svim stvarima i sudjelovanje u duhu koji sjedinjuje ono što je ispod i ono što je iznad" (31,32).

F. Subota u povijesti i praksi adventista sedmoga dana

1. Počeci svetkovanja subote kod adventista

Neki su adventisti počeli svetkovati subotu ubrzo nakon razočaranja 1844. Prvi zagovornici subote bili su Rachel Oakes, T. M. Preble i Joseph Bates. Ellen i James White ubrzo su prihvatili ovaj nauk koji su iznijeli na "Biblijskim konferencijama" 1848.

a. Rachel Oakes i T. M. Preble. Do sljedbenika mileritskog pokreta spoznaja o suboti došla je iz dva glavna izvora. Jedan je bio Rachel Oakes (kasnije udana za Nathana Prestona),

baptistica sedmoga dana koja je još početkom 1844. dijelila baptističke publikacije članovima Christian Brethern Church u Washingtonu. Pod utjecajem Rachel Oakes, Frederick Wheeler, metodistički propovjednik koji je prihvatio adventističko stajalište i kojem je u njegovom krugu propovijedanja pripadala ova crkva u Washingtonu, počeo je negdje u ožujku te godine svetkovati subotu. Ubrzo je nekoliko članova obitelji Farnsworth i nekolicina drugih prihvatilo subotu. Oni su tvorili jezgru prve skupine adventističkih svetkovatelja subote. Do 1850. pridružili su se drugim svetkovateljima subote i tako formirali jezgru Crkve adventista sedmoga dana koja je službeno organizirana 1863.

Drugi izvor iz kojeg su adventistički vjernici saznali za subotu bio je jedan članak T. M. Preblea, poznatog mileritskog propovjednika koji je često pisao u adventističkim časopisima. On je živio u Washingtonu u državi New Hampshire i vjerojatno je za subotu dočuo od nekoga iz Christian Brethern Church u Washingtonu. Subotu je počeo svetkovati u kolovozu 1844. Štoviše, napisao je o tom predmetu članak koji je 28. veljače 1845. objavljen u časopisu *Hope of Israel*. Ovaj je članak poslije ponovno tiskan kao traktat i u tom je obliku dospio u ruke mnogih adventista, među ostalima i Josephu Batesu.

b. Joseph Bates. Prebleov članak došao je u ruke Josephu Batesu u ožujku 1845. i Bates je odmah pokazao veliko zanimanje za izloženi materijal. Uskoro je i sam počeo pisati o suboti i u svibnju 1846. izrazio svoja nova osvjedočenja u kratkom ulomku pri kraju traktata od trideset devet stranica *The Opening Heavens*. Na ovaj ga je traktat nadahnulo čitanje rasprave O. R. L. Crossiera o nebeskom Svetištu u Danielu 8,14. Neobično je, ali u traktatu *Opening Heavens* Bates nije povezo subotu s Kovčegom saveza na Nebu, spomenutim u Otkrivenju 11,19, već samo s Kovčegom u starom izraelskom Svetištu.

Batesova prva publikacija posvećena isključivo suboti bila je *Seventh Day Sabbath, a Perpetual Sign*, traktat od četrdeset osam stranica koji je objavljen u kolovozu 1846. Preble je naveo tekst iz Daniela 7,25 kao ispunjenje aktivnosti "malog roga" u nastojanju da promijeni "blagdane i Zakon", a Bates je slijedio njegov način razmišljanja u *Tract Showing That the Seventh Day Should Be Observed as the Sabbath Day*, prema kojem "su svi koji svetkuju prvi dan tjedna kao 'subotu' *papinski svetkovatelji nedjelje!! i kršitelji Božje subote!!!*" (10)

Međutim, u svojim je publikacijama Bates otišao dalje od tradicionalnog tumačenja baptista sedmoga dana, ukazujući na vezu između subote i "vijesti trojice anđela" iz Otkrivenja 14,9-11. U drugom izdanju svojeg traktata (siječanj 1847.) te u djelima *Vindication of the Seventh-day Sabbath* (siječanj 1848.) i *A Seal of the Living God* (siječanj 1849.), postupno je stigao do razumijevanja o povezanosti subote s K ovčegom na Nebu, kao i o tome da je ona "pečat živoga Boga" spomenutog u Otkrivenju 7.

c. James i Ellen White. Ellen Harmon se po svemu sudeći prvi put upoznala s pitanjem subote 1846. kad je sa sestrom i Jamesom Whiteom posjetila Josepha Batesa u New Bedfordu u državi Massachusetts. U to vrijeme nije prihvatila Batesova gledišta o suboti. James White i Ellen Harmon vjenčali su se 30. kolovoza 1846., istog mjeseca kada je izišlo prvo izdanje Batesova traktata o suboti. Dokazi iz tog traktata naveli su James i Ellen da već te jeseni (1T 75) počnu svetkovati biblijsku subotu i naučavati je i braniti. U travnju iduće godine Ellen je imala prvo viđenje o suboti (*Rani spisi*, str. 47-50), koje je potvrdilo ono što su već doznali pomnijim proučavanjem Biblije uz mnogo molitava.

d. "Subotnje konferencije". Tijekom najranije faze razvoja adventisti koji su svetkovali subotu nisu imali službenu organizaciju, ali je 1848. dobar broj njih prisustvovao malim mjesečnim sastancima na sedam mjesta. Ovi su sastanci poslije nazvani "subotnjim konferencijama" zato što su se na njima sastajali "prijatelji subote" zainteresirani za "vijest trojice anđela" (Otk 14,9-11). Na ovim se konferencijama govorilo o odabranim predmetima uključujući i subotu; one su pridonijele stvaranju osjećaja jedinstva među inače jako rastrkanim skupinama adventističkih svetkovatelja subote.

e. Vrijeme početka subote. Sve većem broju adventističkih svetkovatelja subote tek je 1850-ih postalo potpuno jasno kada ona počinje i kada završava. Premda su baptisti sedmoga dana subotu svetkovali od zalaska do zalaska sunca na temelju biblijskih dokaza (na primjer Mk 1,32), Joseph Bates je bio mišljenja da subotu treba početi u petak u osamnaest sati, a završiti u subotu u isto vrijeme (RH, 21. travnja 1851.). Međutim, Batesovo stajalište nije dobilo opću potporu među adventističkim svetkovateljima subote. James White je 1855. pisao: "Nikad nismo bili potpuno osvjedočeni u tvrdnje iznesene u prilog početka u osamnaest sati." (Isto, 4. prosinca 1855.) U to vrijeme, osim onih koji su prihvatili Batesovu praksu, bilo je nekih koji su subotu svetkovali od ponoći do ponoći; drugi su je svetkovali od zalaska do zalaska sunca, a treći su opet smatrali da subota treba početi u subotu ujutro.

S obzirom na ova različita gledišta, J. N. Andrews dobio je zadatak da ovaj predmet temeljito ispita. U svojem pisanom izvješću, koje je objavljeno u istom broju *Review and Herald* u kojem je bio objavljen i komentar Jamesa Whitea, dokazao je iz Staroga i Novoga zavjeta da biblijska riječ "večer" označava zalazak sunca. Prije toga je svoje nalaze usmeno iznio na jednom skupu adventističkih svetkovatelja subote, koji su gotovo svi prihvatili njegovo rješenje ovog pitanja. Među onima koji se nisu složili s njima bili su Joseph Bates i Ellen White, koji su se i dalje držali početka subote u osamnaest sati. Međutim, na kraju tog skupa Ellen White je primila viđenje u kojemu joj je bilo pokazano da subotu treba svetkovati od zalaska do zalaska sunca. Dvanaestak godina poslije James White je napisao da je ono viđenje "riješilo stvar s bratom Batesom i ostalima, i otad je o ovom pitanju među nama prevladao opći sklad" (RH, 25. veljače 1868.).

f. Subota i proročanstva/eshatologija. Od samog početka većina adventističkih svetkovatelja subote prihvatila je iste razloge, argumente i razumijevanje koje su o suboti imali baptisti sedmoga dana. Baptisti sedmoga dana imali su snažne biblijske argumente iz Staroga i Novoga zavjeta, ali nisu povezivali subotu s drugim teološkim konceptima, uključujući razne aspekte proročkih ispunjenja i eshatološku usmjerenost nekih ulomaka Svetoga pisma. Jedan od zamjetnih izuzetaka bila je pozornost koju su ukazivali tekstu u Danielu 7,25 i s njim povezanom ulomku u Otkrivenju 13,5,6.

Međutim, kad su Bates i drugi nastavili proučavati o suboti, ubrzo su naišli na njezinu vezu s vijestima trojice anđela u Otkrivenju 14 (posebno s trećom). Zatim su se pojavile nove veze, kao što je Božji pečat u Otkrivenju 7 te zabrana trgovanja i smrtna kazna u nedjeljnom zakonodavstvu u budućnosti prema u Otkrivenju 13,16.17. Sam Bates je u svojim redovitim publikacijama iznio ove nove zaključke, a ujedno je čvrsto povezao subotu i nebesko Svetište. Bates i drugi adventistički "pioniri" koji su bili preteče (a većim dijelom i osnivači) Crkve adventista sedmoga dana, posebno su u teologiji o suboti naglašavali povezanost subote sa Svetištem i poziv na buđenje iz Otkrivenja 14.

g. Prve publikacije o suboti. Subota je zauzimala prilično mnogo prostora u nekim najranijim časopisima adventista sedmoga dana – na primjer u časopisu *Present Truth* koji je počeo izlaziti 1849. i njegovom nasljedniku *The Advent Review and Sabbath Herald* od 1850. nadalje.

J. N. Andrews izdao je 1861. knjigu od 340 stranica pod naslovom *History of the Sabbath and First Day of the Week*. Ovo inače opširno djelo prošireno je i izmijenjeno u kasnijim izdanjima. Andrews se uglavnom držao koncepta i povijesnog pristupa baptista sedmoga dana, ali je isto temeljito preispitao povijesne izvore. Osim toga, citirao je mnoge pisce svetkovatelje nedjelje. Za Andrewsovo djelo zainteresirao se L. R. Conradi pa je 1891. njegovu knjigu *History* preveo na njemački jezik. Kao suautor objavio je 1912. na engleskom prošireno i temeljito izmijenjeno izdanje, naznačivši da se radi o “četvrtom izdanju”.

2. Adventističko svetkovanje subote

Adventistička crkva smatra Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta normativom svoje teologije i prakse. Zbog tog razloga adventisti svetkuju sedmi dan subotu. Tog dana nastoje slijediti odgovarajuće starozavjetne propise, ali posebno Kristov primjer u Novome zavjetu, koji pokazuje kako se treba odnositi prema tom danu. Na osnovi biblijskih dokaza adventisti sedmoga dana prihvatili su svetkovanje subote od zalaska sunca u petak uvečer do zalaska sunca u subotu uvečer. Sve ovo vrijeme smatraju posvećenim Bogu. To je vrijeme kad zbog duhovnog osvježanja ostavljaju po strani osobne poslove i probitke. Osim toga, adventisti vjeruju da pravilna priprema za istinsko svetkovanje subote znači *svakidašnje* prihvaćanje Krista kao Gospodina u kršćaninovu životu, pa se stoga ni u kom slučaju ne smije zanemariti dnevno osobno bogoslužje i pokoravanje Kristu.

U subotu prije podne (ili u izuzetnim slučajevima poslije podne) adventisti se okupljaju na redovno bogoslužje. Ono se obično sastoji od (1) subotnje škole, u kojoj je najvažnije proučavanje biblijske pouke (obično u malim skupinama ili “razredima”, a poseban se program predviđa za mladež i djecu), (2) kratkog “misionarskog” dijela u kojem se izlažu planovi za mjesne evanđeoske aktivnosti i kršćansku “službu pomaganja” te (3) bogoslužja u kojem naglašeno mjesto ima čitanje iz Svetoga pisma i propovijed. Svaka tri mjeseca ovaj dio subotnjeg bogoslužja uključuje i obred poniznosti (pranje nogu) i Gospodnju večeru, prema Kristovu primjeru i uputama iznesenim u Ivanu 13,1-17; Mateju 26,26-30; 1. Korinćanima 11,23-29.

U mnogim adventističkim crkvama održavaju se i sastanci u petak uvečer i subotu poslije podne ili uvečer. Tamo gdje takvih sastanaka nema ili im nije moguće prisustvovati, početak i završetak subote označava osobno ili obiteljsko bogoslužje. Adventisti sedmoga dana tijekom subotnjih sati izbjegavaju obavljanje privatnih poslova te svjetovna zadovoljstva i zabave (kao što je bavljenje športom). Često odlaze u šetnje u prirodi (posebno djeca i mladež), sudjeluju u evanđeoskom radu mjesne crkve ili održavaju duhovna druženja s drugim adventistima ili neadventistima, što je u skladu s božanskim uputama za svetkovanje subote. Premda ordinacije adventističkih liječnika subotom nisu otvorene, oni se spremno odazivaju pozivu da pomognu bolesnima, kao i pacijentima u bolnici. Sve potrebno osoblje u adventističkim zdravstvenim ustanovama subotom služi prema dežurstvu tako da su pacijenti uvijek zbrinuti, premda su uobičajeni poslovi tijekom subote obično smanjeni.

Stajalište adventista sedmoga dana o korištenju subotnjeg vremena prikladno je objasnila Ellen White, čiji se spisi poštuju u Crkvi adventista sedmoga dana: "Subota nije zamišljena da bude razdoblje beskorisnog nerada. Zakon zabranjuje svjetovni rad na Gospodnji dan od od-mora; naporan rad kojim zarađujemo za život mora prestati; nikakav rad tog dana za svjetovna zadovoljstva ili u našu korist nije u skladu sa Zakonom; ali kao što je Bog prestao sa svojim stva-ralačkim radom i odmarao se u subotu i blagoslovio je, tako i čovjek treba napustiti svoje zana-ma-nje iz svakodnevnog života i te svete trenutke namijeniti zdravom odmoru, službi Bogu i svetim djelima." (*Isusov život*, str. 156)

U skladu s važnošću svetkovanja subote, 1982. godine izdano je veće djelo pod naslovom *The Sabbath in Scripture and History* (Subota u Svetom pismu i povijesti). Ovo djelo je zajednički plod devetnaestorice stručnjaka i detaljno razmatra pitanje subote u Starome i Novome zavjetu kao i u kršćanskoj povijesti. Tri su poglavlja posvećena teologiji subote.

VI. Literatura

Uvodna primjedba: Literatura o suboti i/ili nedjelji je golema. Ovdje nabrajamo samo izabra-nu literaturu. Od ograničenog broja navedenih djela, neka se ne slažu s pogledima iznesenim u ovom poglavlju (što je posebice slučaj s knjigama Carsona i Rordorfa; ovdje ih navodimo zbog velike pozornosti koju su izazvale u javnosti). Međutim, gledano u cjelini, izabrana djela se pozi-tivno postavljaju prema ovom predmetu.

Andreasen, Niels-Eric. *The Old Testament Sabbath: A Traditional-historical Investigation*. Mi-ssoula, Mont., University of Montana, 1972.

Andreasen, Niels-Eric. *Rest and Redemption: A Study of the Biblical Sabbath*. Berrien Springs, Mich., Andrews University Press, 1978.

Andrews, J. N. i L. R. Conradi. *History of the Sabbath and First Day of the Week*. 4. revidirano i prošireno izdanje. Washington, D.C., Review and Herald, 1912.

Bacchiocchi, Samuele. *Divine Rest for Human Restlessness: A Study of the Good News of the Sabbath for Today*. Rome, Pontifical Gregorian University Press, 1980.

Bacchiocchi, Samuele. *From Sabbath to Sunday: A Historical Investigation of the Rise of Sun-day Observance in Early Christianity*. Rome, Pontifical Gregorian University Press, 1977.

Bacchiocchi, Samuele. *Rest for Modern Man: The Sabbath for Today*. Nashville, Southern Pub. Assn., 1976.

Brunt, John. *A Day for Healing: The Meaning of Jesus' Sabbath Miracles*. Washington, D.C., Review and Herald, 1981.

Carson, D. A., urednik. *From Sabbath to Lord's Day: A Biblical, Historical, and Theological Investigation*. Grand Rapids, Mich., Zondervan, 1982.

Dugmore, C. W. "Lord's Day and Easter". *Neotestamentica at Patristica* (Sup. NT, sv. 6). Leiden, Brill, 1962.

Hasel, Gerhard F. "Sabbatarian Anabaptists of the Sixteenth Century", dio I. AUSS 5 (1967), str. 101-121; dio II, AUSS 6 (1968.), str. 19-28.

Hasel, Gerhard F. "Sabbath." *The Anchor Bible Dictionary*. Sv. 5, str. 849-856.

Hefele, Karl Joseph von. *A History of the Councils of the Church*. 5 svezaka. Edinburgh, T & T. Clark, 1883.-1896.

Heschel, Abraham Joshua. *The Sabbath: Its Meaning for Modern Man*. New York, Farrar, Straus, and Young, 1951.

Horner, George, urednik i prevodilac. *The Statutes of the Apostoles or Canones Ecclesiastici*. Oxford, Engleska, Williams and Norgate, 1904.

Kubo, Sakae. *God Meets Man: A Theology of the Sabbath and the Second Advent*. Nahville, Southern Pub. Assn., 1978.

Lewis, A. H. *A Critical History of the Sabbath and Sunday in the Christian Church*. Alfred Centre, N.Y., American Sabbath Tract Society, 1886.

Liechty, Daniel. *Andreas Fischer and the Sabbatarian Anabaptists: An Early Reformation Episode in East Central Europe*. Studies in Anabaptists and Mennonite History. No. 29. Scottdale, Pe., Herald Press, 1988.

Liechty, Daniel. *Sabbatarianism in the Sixteenth Century: A Page in the History of the Radical Reformation*. Berrien Springs, Mich., Andrews University Press, 1993.

Odom, Robert L. *Sabbath and Sunday in Early Christianity*. Washington, D.C., Review and Herald, 1977.

Rordorf, Willy. *Sunday: The History of the Day of Rest and Worship in the Earliest Centuries of the Christian Church*. Prijevod A. A. K. Graham. Philadelphia, Westminster, 1968.) (Izvornik na njemačkom: *Der Sonntag. Geschichte der Ruhe- und Gottestdiensttages im ältesten Christentum*. Zürich, Zwingli Verlag, 1962.)

Saunders, Herbert E. *The Sabbath: Symbol of Creation and Re-Creation*. Plainfield, N. Y., American Tract Society, 1970.

Shea, William H. "The Sabbath in Extra-biblical Sources." *Adventist Perspectives* 3, br. 1 (1989.), str. 17-25).

Strand Kenneth A. "Another Look at 'Lord's Day' in the Early Church and in Revelation 1,10." *New Testament Studies* 13 (1967), str. 174-180).

Strand Kenneth A. *The Early Christian Sabbath: Selected Essays and a Source Collection*. Worthington, Ohio, Ann Arbor Publishers, 1979.

Strand, Kenneth A. urednik. *The Sabbath in Scripture and History*. Washington, D.C., Review and Herald, 1982.

Dodatak

Sedmodnevni tjedan i julijansko-gregorijanski kalendar

Dva predmeta tehničke naravi zaslužuju kratko izlaganje: pojava "planetarnog tjedna" i "julijansko-gregorijanski kalendar".

A. "Planetarni tjedan"

U starom svijetu nema podataka o nekom sedmodnevnom tjednu osim kod Hebreja, sve do "planetarnog tjedna" u poslijestorazovjetnim vremenima.

Babilonci i Grci zanimali su se dosta rano u svojoj povijesti za astronomiju. Budući da planetarni tjedan ima dane koji su imenovani prema Suncu, Mjesecu i pet planeta Sunčevog sustava,

očito je da mu je pozadina astronomija ili astrologija. Tijekom dosta dugog procesa proučavanja nebesa kod Babilonaca i Grka, negdje između 300. i 150. godine prije Krista pojavio se redosljed "sedam planeta": Sunca, Mjeseca i pet planeta koje su stari narodi poznavali. Ovaj je redosljed bio: Saturn, Jupiter, Mars, Sunce, Venera, Merkur i Mjesec. Bio je zasnovan na udaljenosti svakog od tih nebeskih tijela od Zemlje, kako je izračunato astronomskim računanjima.

Astrologija Hiparha (190.–126. pr. Kr.) u zapadnoj Maloj Aziji utjecala je na astronomsko-astrološko istraživanje u Aleksandriji u Egiptu. Osim toga, egipatski su svećenici u to doba podijelili dan na dvadeset četiri sata po šezdeset minuta. Oko 150. godine prije Krista u Aleksandriji su povezani svi potrebni podaci za stvaranje planetarnog sedmodnevnog tjedna. Bio je to koncept planetarnih bogova koji izvorno potječe od babilonskih svećenika, matematičkih i astronomskih spoznaja Grka, sustava od dvadeset četiri sata – egipatskog pronalaska, i poznavanja hebrejskog tjednog ciklusa.

Način na koji se došlo do ovog astrološkog ili planetarnog tjedna, zapisao je rimski povjesničar Cassius Dio, koji je pisao negdje početkom trećeg stoljeća, u vrijeme kad je ovaj planetarni tjedan već bio općeprihvaćen u rimskom svijetu. Prema Diju (*Roman History*, 37. 18,19) vjerovalo se da svakog dana dvadeset četiri sata vlada svojim redom "sedam planeta" (uključujući Sunce i Mjesec). Planet koji je vladao prvim satom dana dao je tome danu ime. Budući da se Saturn nalazio na početku redosljeda od sedam planeta, on će vladati prvim danom. Prvi sat drugog dana bit će "Sunčev dan", tako da poslije subote dolazi nedjelja. Na sličan je način svako od sedam nebeskih tijela dobilo vlast nad prvim satom dana i tako je taj dan dobio svoje ime.

Kad se razvio planetarni tjedan, prvenstvo prvog dana dobila je nedjelja, a ne subota. To je bilo zato što je Sunce najsjajnije nebesko tijelo. Prema biblijskom uzorku tjedna, koji su po cijelom tada poznatom svijetu proširili Židovi iz dijaspore, sedmi dan je bio onaj koji je u planetarnom tjednu nazvan "Saturnovim danom". Ovo su potvrdili kasniji rimski pisci koji su još 63. godine prije Krista tvrdili da je dan koji Židovi svetkuju kao subotu "Saturnov dan" (Isto 37. 16. 2-4).

B. Julijansko-gregorijanski kalendar

U novijim raspravama ponekad se tvrdi da se tjedni ciklus promijenio u odnosu na stara vremena pa da je time promijenjen i redosljed dana. Glavni kalendar kojim se danas koristi najveći dio svijeta, nazvan "gregorijanski", nije izvršio nikakvu promjenu tjedna svojeg prethodnika, "julijanskog kalendara" (uspostavio ga je 45. pr. Kr. Julije Cezar). Stoga možemo biti sigurni da su dani tjedna u novozavjetno vrijeme još uvijek isti dani današnjeg tjedna. U dvanaestomjesečnoj godini julijanskog kalendara, dodavanje prijestupne godine svake četiri godine na kraju je dovelo do nesuklađenosti kalendara za oko 11 minuta i 14 sekundi godišnje. Tako se tijekom vremena pojavio višak od oko tri dana na svaka četiri stoljeća. Proljetni ekvinocij 1582. pao je na 11. umjesto na 21. ožujka, u vrijeme Nicejskog sabora 325. Da se ovo neslaganje riješi, papa Grgur XIII. naredio je proglašom 1582. da se iz računanja izostavi deset dana, pa je nakon četvrtka 4. listopada došao petak 15. listopada. Nije bilo prilagodbi ni promjene tjednog ciklusa.

Da bi kalendar bolje uskladio sa Sunčevom godinom, Grgur je odredio da će samo godine stoljeća koje su djeljive s 400 imati dodatni dan; time je uklonio tri julijanska "dodatna dana" svakih 400 godina. Prva takva "stoljetna-dodatna-godina" bila je 1600. "Dodatni dan" je izostavljen 1700.

SUMMARY

The Sabbath

In both the OT and NT the weekly day for rest and special worship services was the -seventh day of the week (Saturday), called the "Sabbath." This word was also applied to certain annual holy or festal days, though its main use was for the seventh day of the week.

In post-NT Christian history the word "sabbath" eventually came to be applied in certain traditions to Sunday, the first day of the week, and is still used by various Sundaykeeping Christians to designate Sunday. In this article, when the word "Sabbath" is spelled with an initial capital letter, it refers to the seventh day of the week.

The Hebrew root from which "sabbath" is derived is *šbṭ*, whose primary meaning is "to cease" or "desist" from previous activity. The noun form is *šabbāṭ*, and the verb is *šābaṭ*. Modern English versions usually render the noun as "sabbath" and the verb as "to rest" (or sometimes as "to keep sabbath"). Although these renderings are correct and appropriate, the underlying concept of "cessation" suggests a relation to that which has preceded, rather than simply a recourse for weariness.

A further noun referring to the Sabbath in Exodus and Leviticus is *šabbāṭōn*, also derived from *šbṭ*, and often translated "solemn rest." Six of eleven times it appears in the phrase *šābaṭ šabbāṭōn* (Ex. 31:15; 35:2; Lev. 16:31; 23:3, 32; 25:4). The occurrence of *šābaṭ* and *šabbāṭōn* together indicates intensification.

In the NT the word for "sabbath" is the Greek *sabbatoōn*, or its apparent plural, *sabbata*. However, the latter may be simply a transliteration of the Aramaic *šabb'īā*, which is the emphatic state of the singular noun. Thus when the term *sabbata* occurs in the NT, the context must guide as to whether the meaning is singular or plural.

Sometimes *sabbaton* in the NT refers to the entire week. For instance, in Luke 18:12 the Pharisee boasts that he fasts twice *tou sabbatou* (in the week). Also in a number of references the first day of the week is indicated by the numeral "one" with *sabbaton* or *sabbata* (Matt. 28:1; Mark 16:2,9; Luke 24:1; John 20:1,19; Acts 20:7; 1 Cor. 16:2), the noun "day" being clearly implied by the use of the feminine form of the numeral.

In Hebrews 4:9, the term *sabbatismos* is correctly translated as "sabbath rest." In this general section of Hebrews (3:7-4:13), which employs the Sabbath as a metaphor for spiritual rest, the noun *katapausis* (rest) also occurs eight times, and the verb *katapauō* three times.

Key words: *Sabbath; Saturday; Day-of-the-Lord; Sunday; Forth-Commandment; Adventists*

Izvornik: Kenneth A. Strand. „The Sabbath.“ U *Handbook of Seventh-day Adventist Theology*. Urednik, Raoul Dederen. Hagerstown, MD.: Review and Herald, 2000. Str. 493-537.

Prijevod: *Hinko Pleško*